

**Profil sistema socijalne zaštite na Kosovu
(prema Rezoluciji SB UN 1244 [1999])**

Copyright © Međunarodna organizacija rada 2010
Prvo izdanje 2010

Publikacije Međunarodne organizacije rada uživaju zaštitu prava na osnovu Protokola 2 Univerzalne konvencije o zaštiti prava. Međutim, kratki odlomci iz ovih publikacija se mogu reprodukovati bez dozvole pod uslovom da se izvor navede. Za prava reprodukcije ili prevoda, treba se obratiti Birou za publikacije (Prava i Dozvole), International Labour Office, CH – 1211 Geneva 22, Switzerland (email: pubdroit@ilo.org). Međunarodna organizacija rada takve zahteve smatra dobrodošlim.

Biblioteke, institucije i drugi korisnici registrovani pri udruženim organizacijama za prava reprodukovanja mogu praviti fotokopije u skladu sa dozvolama koje su im u tom cilju izdate. Posetite veb-sajt www.ifrro.org za informacije o organizacijama za prava reprodukovanja u vašoj zemlji.

Profil sistema socijalne zastite na Kosovu (u saglasnosti sa definicijom Rezolucije SBUN [1244]) / International Labour Office, ILO Sub-Regional Office in Budapest - Budapest: ILO, 2010

1 v.

ISBN: 9789228233605;9789228233612 (web pdf)

Takođe dostupan na:

Engleskom jeziku, Profile of the social security system in Kosovo (within the meaning of UNSC Resolution 1244 [1999]), ISBN: 9789221233589;9789221233596 (web pdf), Budapest, 2010

Albanskom jeziku, Profili i sistemit të sigurisë sociale në Kosovë (sipas definimit të Rezolutës 1244 të KSKB [1999]), ISBN: 9789228233582; 9789228233599 (web pdf), Budapest, 2010

International Labour Office

social security / pension scheme / medical care / Serbia
02.03.1

ILO Cataloguing in Publication Data

Odredbe korišćene u MOR publikacijama, koje su u skladu sa praksom Ujedinjenih Nacija, i prezentacija tog materijala ne izražavaju bilo kakvo mišljenje Međunarodne organizacije rada po pitanju pravnog statusa neke zemlje, oblasti ili teritorije, njenih vlasti, ili kada je reč o promeni njenih granica.

Odgovornost za mišljenja izneta u potpisanim člancima, studijama i drugim tekstovima snose isključivo njihovi autori i Međunarodna organizacija rada ne stoji iza mišljenja izraženih u njima.

Pozivanje na imena firmi i komercijalnih proizvoda i procesa ne znači da su oni priznati od Međunarodne organizacije rada, a nepominjanje neke određene firme, komercijalnog proizvoda ili procesa nisu znak njihovog ne odobravanja.

Publikacije MOR se mogu nabaviti u velikim knjižarama, lokalnim kancelarijama MOR u mnogim zemljama ili direktno od ILO Publications International Labour Office, CH – 1211 Geneva 22, Switzerland. Katalozi ili spiskovi novih publikacija se mogu dobiti besplatno na gore navedenoj adresi, ili putem e-maila: pubvente@ilo.org

Posetite naš veb-sajt: www.ilo.org/publns

Štampano u Kosovu

Sadržaj

Uvod

1	Demografski, ekonomski i socijalni kontekst.....	6
1.1	Pregled	6
1.2	Makroekonomska situacija.....	6
1.3	Demografski trendovi	7
1.4	Tržište rada	9
1.5	Neformalna ekonomija	11
1.6	Siromaštvo.....	11
1.7	Obrazovni sistem	13
1.8	Dečiji rad	16
1.9	Zdravstveni status	17
2	Sistem socijalne zaštite na Kosovu	20
2.1	Penzioni sistemi	20
2.1.1	Opšti pregled	20
2.1.2	Osnovni penzioni sistem – prvi stub	21
2.1.3	Obavezna penziona štednja – drugi stub	23
2.1.4	Dobrovoljni penzioni sistem – treći stub	26
2.1.5	Penziona šema za posebne grupe	26
2.1.6	Problemi sa trenutnim penzionim sistemom.....	27
2.2	Sistemi socijalne pomoći i socijalne zaštite	28
2.2.1	Opšti pregled	28
2.2.2	Socijalna pomoć	29
2.2.3	Socijalne i porodične usluge	31
2.2.4	Beneficije za ratne invalide	32
2.3.	Sistem zdravstvene zaštite.....	32
2.3.1	Javni sistem zdravstvene zaštite na Kosovu	32
2.3.2	Rashodi za zdravstvo	33
2.3.3	Razgovori o uvođenju zdravstvenog osiguranja	34
2.4	Druge beneficije iz socijalne zaštite	35
3	Zaključne napomene	37
Aneks A		
A.1	Socijalno osiguranje u Albaniji	38
A.2	Sistem zdravstvenog osiguranja u Albaniji	39
Aneks B		
B.1	Bibliografija	40
B.2	Relevantno zakonodavstvo na Kosovu	41
B.3	Relevantne konvencije ILO	42
B.4	Intervjuisane osobe	42

Tabele i slike

- Tabela 1. Ključni makroekonomski pokazatelji, 2004–08
Tabela 2. Trendovi rasta stanovništva, 1971–2007
Tabela 3. Rast stanovništva, 2005–08
Tabela 4. Pokazatelji tržišta rada, 2008
Tabela 5. Pokazatelji siromaštva, 2001 i 2003
Tabela 6. Učešće u javnom obrazovanju, 2007–08
Tabela 7. Penzije i prihodi po glavi stanovnika, 2004–08
Tabela 8. Broj penzionera i rashodi za penzije (osnovna starosna penzija), 2005–08
Tabela 9. Rashodi za penzije (osnovna invalidska penzija), 2004–08
Tabela 10. Ukupni rashodi za penzije, 2004–08
Tabela 11. Broj zaposlenih i poslodavaca u KFPŠ-u, 2002–08
Tabela 12. Rast aktive KFPŠ-a, 2002–09
Tabela 13. Socijalna pomoć: Broj korisnika i rashodi, 2006–08
Tabela 14. Korisnici šeme za ratne invalide, 2008
Tabela 15. Rashodi za šemu ratnih invalida, 2007–08
Tabela 16. Rashodi za zdravstvo, 2006
Tabela 17. Naknade za lekarske usluge
Tabela 18. Procenjeni doprinosi za zdravstveno osiguranje (na osnovu podataka iz 2005)
- Slika 1. Ekonomski sektori kao proporcija BDP-a (%)
Slika 2. Prikaz kosovskih preduzeća po sektorima, 2008 (%)
Slika 3. Piramida stanovništva, 1999
Slika 4. Nezaposlenost prema starosnim grupama, 2008
Slika 5. Nezaposlenost prema nivou kvalifikacija, 2008
Slika 6. Nezaposlenost prema regionu, 2008
Slika 7. Zaposlenost prema sektoru, 2007
Slika 8. Nivoi siromaštva na Kosovu
Slika 9. Glavni poslovi koje rade deca
Slika 10. Najčešće bolesti na Kosovu, 2006
Slika 11. Kolebanje zajedničke vrednosti KFPŠ-a, 2002–09

Skraćenice

AIR	Agencija za inspekciju rada
BDP	Bruto domaći proizvod
CEFTA	Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini
CPM	Centri porodične medicine
CSR	Centri za socijalni rad
CZZ	Centri zdravstvene zaštite
DPT	Opšte poresko odeljenje Tirane
EAR	Evropska agencija za rekonstrukciju
ETF	Evropska fondacija za obuku
EU	Evropska unija
EULEX	Misija Evropske unije za vladavinu zakona na Kosovu
FSSH	Fond zdravstvenog osiguranja Albanije
IHR	Izveštaj o humanom razvoju
IKB	Istraživanje kućnog budžeta
ILO	Međunarodna organizacija rada
IMŽS	Istraživanje merenja životnih standarda
IPEC	Međunarodni program za eliminaciju dečijeg rada
ISCED	Međunarodna standardizovana klasifikacija obrazovanja
ISKSH	Institut zdravstvenog osiguranja Albanije
ISSH	Institut socijalnog osiguranja Albanije
JZZ	Javni zavod za zapošljavanje
KFPŠ	Kosovski fond za penzije i štednje
KZK	Kosovski zaštitni korpus
MEF	Ministarstvo ekonomije i finansija
MMF	Međunarodni monetarni fond
MONT	Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije
MRSZ	Ministarstvo rada i socijalne zaštite
MSP	Mala i srednja preduzeća
MZ	Ministarstvo zdravlja
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OPA	Odeljenje penzione administracije
PAYG	Protočna penzionna šema
SB	Svetska banka
SNSK	Savez nezavisnih sindikata Kosova
SUO	Stručno usavršavanje i obrazovanje
SZK	Statistički zavod Kosova
SZO	Svetska zdravstvena organizacija
UN	Ujedinjene nacije
UNFPA	Fond Ujedinjenih nacija za stanovništvo
UNMIK	Misija privremene administracije Ujedinjenih nacija na Kosovu
USAID	Agencija Sjedinjenih Država za međunarodni razvoj

Uvod

Ovaj izveštaj predstavlja preliminarnu procenu trenutnog sistema socijalne zaštite na Kosovu¹. Podregionalna kancelarija Međunarodne organizacije rada za centralnu i istočnu Evropu je angažovala dvoje albanskih eksperata da obave ovaj posao:

G. Ćemalj Baliu, izvršni direktor Fondacije za razvoj poslovanja, i
G. Ali Emimi, zamenik generalnog direktora Instituta za socijalno osiguranje.

Shodno opštim uslovima studija obuhvata sledeće glavne komponente:

- 1) opšti kontekst makroekonomske situacije na Kosovu, naročito obuhvatajući demografske trendove i socijalnu i ekonomsku situaciju stanovništva;
- 2) opšti pregled aktuelnog sistema socijalne zaštite, uključujući: (a) socijalno osiguranje i penzije, (b) zdravstveno osiguranje i buduće strategije, i (c) ostale sisteme socijalne zaštite;
- 3) analizu relevantnih pitanja i preporuka za moguća poboljšanja kroz konsultacije sa relevantnim akterima.

Nakon pregleda postojeće literature o sistemu socijalne zaštite na Kosovu, oba eksperta su otišla u Prištinu od 18. do 22. maja 2009. godine kako bi neposredno prikupili podatke i informacije od dotičnih nadležnih organizacija i kako bi se konsultovali sa glavnim akterima. Oni su održali sastanke sa Ministarstvom rada i socijalne zaštite, Ministarstvom zdravlja, Statističkim zavodom Kosova, Savezom nezavisnih sindikata Kosova i Privrednom komorom Kosova. Nakon pripreme nacrt početnog izveštaja, oba eksperta su ponovo posetila Prištinu od 21. do 23. jula 2009. godine kako bi glavnim akterima predstavili nacrt početnog izveštaja i kako bi ih pitali o mogućim ispravkama, komentarima ili predlozima za izmenu nacrt.

Nacrt izveštaja je revidiran nakon dobijanja tehničkih komentara od Keniči Hirose, višeg stručnjaka za socijalnu zaštitu u podregionalnoj kancelariji ILO-a za centralnu i istočnu Evropu.

Ovaj izveštaj je organizovan na sledeći način. Poglavlje 1 utvrđuje demografski i ekonomski okvir za analizu sistema socijalne zaštite na Kosovu. Poglavlje 2 pruža određene informacije o vidnim karakteristikama glavnih pod sistema socijalne zaštite na Kosovu. Poglavlje 3 obuhvata opšta zapažanja o daljem razvoju sistema socijalne zaštite na Kosovu.

Autori žele da se zahvale svima onima koji su dali doprinos ovoj studiji. Posebna zahvalnost za predstavnike kancelarije ILO/IPEC u Prištini i nacionalnom koordinatorskom centru ILO u Albaniji na administrativnoj podršci tokom misije dvojice eksperata iz Albanije.

¹Svako pominjanje Kosova u ovom izveštaju treba se shvatiti u smislu Rezolucije SB UN 1244 [1999].

1 Demografski, ekonomski i socijalni kontekst

1.1 Opšti pregled

Kosovo ima površinu od 10.887 km² i više od 2 miliona stanovnika. Glavni grad Kosova je Priština, sa preko pola miliona stanovnika. Kosovo je administrativno podeljeno u sedam regiona i 36 opština.

Trenutni status Kosova je uspostavljen Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244, usvojenoj 10. juna 1999. godine, kojom se Kosovo stavlja pod privremenu upravu Misije Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK). 17. februara 2008. godine Kosovo je proglasilo nezavisnost. Međutim, 8. oktobra 2008. godine, Generalna skupština UN je zatražila neobavezujuće pravno mišljenje od Međunarodnog suda pravde (ICJ) o legalnosti proglašenja nezavisnosti Kosova od Srbije. *Svako upućivanje na Kosovo unutar ovog izveštaja treba da se shvati u smislu Rezolucije SB UN 1244.*

1.2 Makroekonomska situacija

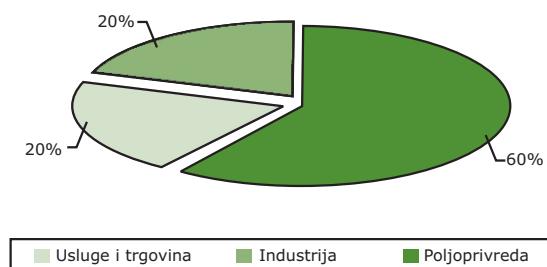
Kosovo je tokom prethodnih godina postiglo veliki napredak u svojoj tranziciji ka tržišnoj ekonomiji. Niz organizacija, kao što su UN, EU i USAID, je vršilo procenu razvoja Kosova kroz različite programe i projekte. Kao što je prikazano u tabeli 1, BDP je u prethodnih nekoliko godina napredovao, dostigavši 5 procenata u 2008. godini, ipak, Kosovo i dalje dobija značajna sredstva iz spoljašnjih izvora. Novčane pošiljke emigranata su iznosile 16,6 procenata BDP-a 2008. godine, dok je finansijska pomoć međunarodne zajednice iznosila 15 procenata.

Tabela 1. Ključni makroekonomski pokazatelji, 2004–08

Godina	2004	2005	2006	2007	2008
BDP (miliona evra)	2,348	2,384	2,341	2,474	2,684
BDP rast (%)	3.2%	-1%	2.6%	2.8%	5%
BDP po glavi stanovnika (€)	1,195	1,143	1,152	1,197	1,277
Inflacija (%)	-1.4	-1.4	1.5	4.2	4.0
Novčane pošiljke (% BDP-a)	9.3	12.0	15.0	16.0	16.6

Kao što je pokazano na slici 1, najveći udeo u BDP-u za 2007. godinu imaju usluge i trgovina, sa 60 procenata, dok su poljoprivreda i industrija zajedno imale udeo od 20 procenata BDP-a.

Slika 1. Ekonomski sektori kao udeo BDP-a (%)

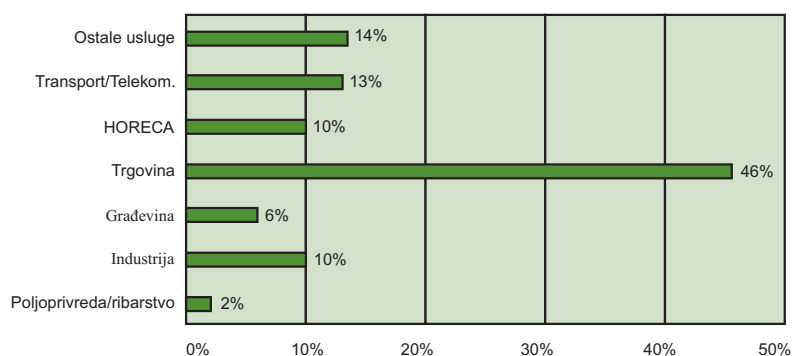
Uprkos značajnoj finansijskoj i tehničkoj pomoći međunarodne zajednice, prihodi stanovnika Kosova ostaju niski, prosečni prihod po glavi stanovnika 2008. godine je iznosio 1.277 evra. Visoka stopa nezaposlenosti – do 40 procenata – dovela je do porasta emigracije i rada u neformalnoj ekonomiji. Broj nezaposlenih 2008. godine je iznosio 335.920, sa 1 procentom rasta od jula 2007. godine. Zbog velike neformalne ekonomije, evidentirana nezaposlenost možda ne odražava u potpunosti situaciju u vezi zaposlenja u privatnom sektoru.

Finansijski sektor na Kosovu je ostao u dobrom stanju, uprkos globalnoj finansijskoj krizi. Trenutno na Kosovu funkcioniše sedam komercijalnih banaka, devet osiguravajućih kompanija i dva penziona fonda. Upotreba evra doprinosi stabilnosti kosovske ekonomije i održava inflaciju na prihvatljivom nivou, i daje zdrave osnove za monetarnu politiku. Jedna od koristi koje pruža upotreba evra jeste eliminacija troškova transakcije u vezi sa trgovinskim razmenama i plaćanjima u Evropi. Kosovo pre 2008. godine nije moglo da dobija stranu finansijsku pomoć jer nije bilo član međunarodnih finansijskih institucija. Kosovo je od 2009. godine član MMF-a i Svetske banke i može da dobija zajmove i tehničku pomoć od ovih institucija, kao i od evropskih i ostalih finansijskih institucija.

Pod okriljem UNMIK-a Kosovo je, 2006. godine, postalo član Sporazuma o slobodnoj trgovini u centralnoj Evropi (CEFTA). CEFTA i države članice EU nastavljaju da budu dva glavna trgovinska partnera za Kosovo, i zajedno čine 37 procenata ukupne trgovine za prvu polovinu 2008. godine (Izveštaj EU za 2008.). Glavni izvozni proizvodi Kosova su metal i proizvodi od metala (blizu 50 procenata ukupnog izvoza 2007. godine). Mineralni proizvodi, uglavnom ulje, i dalje su najviše uvezeni proizvodi, i čine 20 procenata ukupnog uvoza u 2008. godini.

Broj malih i srednjih preduzeća se povećao na Kosovu tokom prethodnih godina, pokazujući stabilan rast od 8 do 12 procenata godišnje. Broj malih i srednjih preduzeća je do 2009. godine dostigao 67.950 od kojih je 46 procenata u trgovini, 13 procenata u transportu i telekomunikacijama i 10 procenata u industriji (pogledajte sliku 2).

Slika 2. Podela kosovskih preduzeća po sektorima, 2008 (%)

1.3 Demografski trendovi

Prema podacima Statističkog zavoda Kosova (SZK), Kosovo je na kraju 2007. godine imalo 2,13 miliona stanovnika, sa etničkim sastavom od 92 procenta Albanaca i 8 procenata manjina.

Tabela 2. Trendovi rasta stanovništva, 1971–2007

Godina	Stanovništvo	Stopa rasta
1971	1,243,093	-
1981	1,584,440	27%
1991	1,956,196	23%
2007	2,126,708	9%

Izvor: SZK 2008

Kosovo je 1980-ih i 1990-ih imalo visoke stope prirodnog priraštaja, kao rezultat stope plodnosti i niske stope smrtnosti. Ovaj trend se postepeno menjao i doveo je do usporavanja stopa prirodnog priraštaja. Ukupna stopa plodnosti je otprilike troje dece po jednoj ženi, a očekivani životni vek je 69 godina. Rast prirodnog priraštaja je u skorijim godinama procenjen u opsegu od 34.000 do 35.000 osoba, kao što je prikazano u tabeli 3. Stopa prirodnog priraštaja je 1,46 procenata, prema procenama UNFPA (2003).

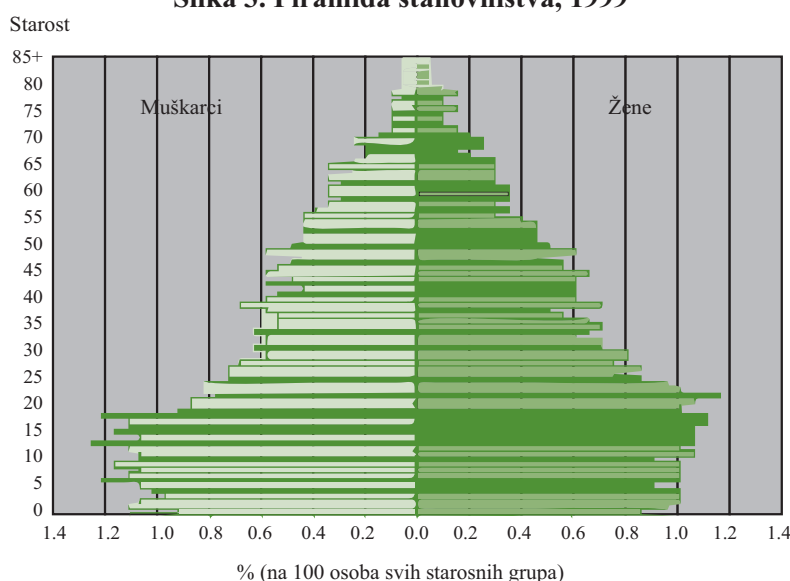
Tabela 3. Prirodni priraštaj, 2005–08

Godina	2005	2006	2007	2008
Stanovnika ('000)	1,999	2,032	2,067	2,102
Stvarni rast ('000)	34	34	34	
Stopa povećanja u %	1.73%	1.73%	1.73%	1.78%

Izvor: MMF 2008

Stanovništvo Kosova je mlado, sa prosekom od 23 godine. Približno jedna trećina stanovništva je ispod 15 godina starosti, dok je samo 6 procenata staro preko 65 godina. Radno sposobno stanovništvo između 15 i 64 godina čini 61 procenat ukupnog stanovništva. Na slici 3 je prikazana struktura stanovništva prema polu i godinama, na osnovu ispitivanja UNFPA sprovedenog 1999. godine. Primećuje se da piramida stanovništva ima široku osnovu, što odražava veliki broj dece, ali je, zbog emigracije, primetan i nedostatak muškaraca između 20 i 50 godina starosti.

Slika 3. Piramida stanovništva, 1999

Izvor: UNFPA 1999.

1.4 Tržište rada

Treba se naglasiti da se podaci o tržištu rada moraju pažljivo tretirati zbog raspoloživosti i kvaliteta dostupnih podataka. Nedostatak podataka o zapošljavanju u prethodnim godinama otežava procenu situacije na tržištu rada i budućih trendova. Na osnovu svog godišnjeg izveštaja za 2008. Godinu, Odeljenje za rad i zapošljavanje, pri Ministarstvu rada i socijalne zaštite, procenjuje da je ukupan broj nezaposlenih registrovanih u Kancelariji za javno zapošljavanje (KJZ) bio 334.595 osoba na kraju 2008. godine, što predstavlja rast od 0,4 procenata u odnosu na prethodnu godinu. Tržište rada na Kosovu teško može da apsorbuje 35.000 novih radnika svake godine. Visoka stopa nezaposlenosti na Kosovu se pripisuje brojnim razlozima, uključujući slabu osnovu za početnu proizvodnju, strukturalne reforme povezane sa privatizacijom, nizak nivo domaćih i stranih ulaganja, nedostatak delotvornih i aktivnih politika zapošljavanja i nizak nivo kvalifikovanih osoba na tržištu rada (Izveštaj EU za 2008.).

Stopa nezaposlenosti je 2008. godine iznosila 41 procenat (58 procenata za žene i 33 procenta za muškarce), na osnovu podataka koje su pripremili MMF, SZK i Ministarstvo rada i socijalne zaštite. Visoka stopa nezaposlenosti je primećena uglavnom među mladima, starosti od 15-24 godine, kao što je prikazano u tabeli 4.

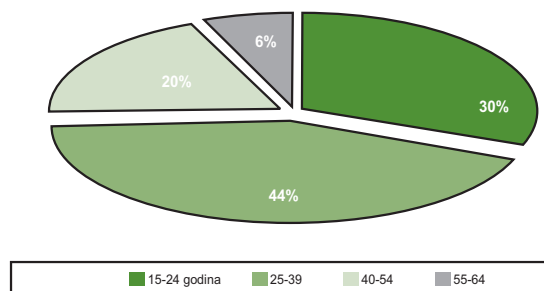
Tabela 4. Pokazatelji tržišta rada, 2008

Pokazatelji	Ukupno	Muškaraca	Žena	Starost 15–24
Sastav stanovništva	100%	51%	49%	19%
Broj stanovnika	2,153,000	1,098,000	1,055,000	411,000
Radno sposobno stanovništvo (kao % celokupnog stanovništva)	64%	62%	65%	
Radno sposobno stanovništvo	1,371,000	686,000	685,000	411,000
Nezaposleni	335,900	177,800	158,100	101,700
Zaposleni	481,000	365,800	115,200	72,300
Aktivno stanovništvo	816,900	543,600	273,300	174,000
Stopa učešća	60%	79%	40%	42%
Stopa nezaposlenost	41%	33%	58%	58%
Stopa zaposlenosti	35%	53%	17%	18%

Izvor: SZK 2008

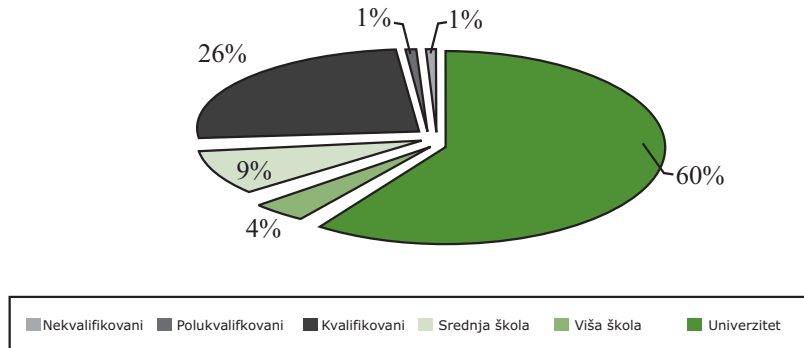
Na slici 4 je prikazana nezaposlenost prema starosnim grupama za 2008. godinu, proračun SZK-a. Najveći procenat nezaposlenih čine osobe starosti od 25-39 godina, 44 procenata, a sa 30 procenata slede osobe starosti od 15-24 godina.

Slika 4. Nezaposlenost po starosnim grupama, 2008.

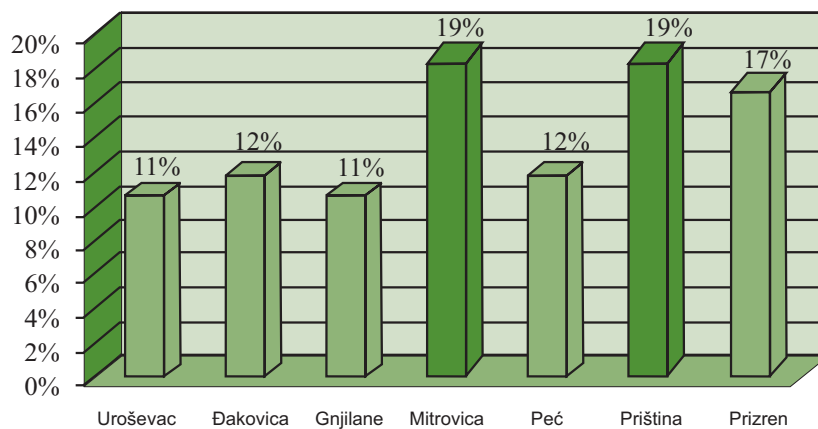
Kao što je prikazano na slici 5, 60 procenata nezaposlenih čini niskokvalifikovana radna snaga, sa predškolskim osnovnim ili nižim srednji obrazovanjem, dok je 26 procenata završilo srednju školu²

Slika 5. Nezaposlenost prema kvalifikacijama, 2008

Na slici 6 je prikazana stopa nezaposlenosti po regionu. Najveća stopa nezaposlenosti je u regionima Prištine i Mitrovica, 19 procenata.

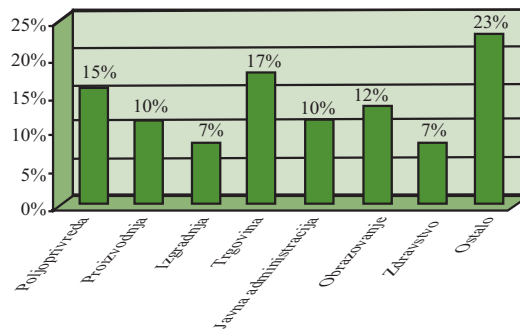
Slika 6. Nezaposlenost po regionima, 2008

Kao što je prikazano na slici 7, sastav zaposlenja prema sektorima je sledeći: poljoprivreda 14,6 procenata, proizvodnja 10,4 procenata, trgovina 16,9 procenata, javna administracija 9,6 procenata, obrazovanje 12,1 procenat i zdravstvena nega 7 procenata.

²Prema Međunarodnoj standardizovanoj klasifikaciji obrazovanja (ISCED), nekvalifikovane osobe su one i grupa od 0-2, što znači, osobe sa pred-osnovnim, osnovnim i nižim srednjim obrazovanjem, dok su osobe iz ISCED-ove grupe 3 one sa srednjim obrazovanjem.

Slika 7. Zapošljavanje po sektorima, 2007

1.5 Neformalna ekonomija

Najveća zabrinutost na Kosovu je porast neformalne ekonomije. Najviši prioritet se treba dati razvoju i sprovođenju delotvornih strategija za preusmeravanje neformalnih aktivnosti u formalni sektor.

Na Kosovu do danas nije sprovedena nijedna sveobuhvatna analiza neformalnog sektora. Nedavna procena koju je sprovedla Evropska agencija za rekonstrukciju 2007. godine, koja je koristila definicije OECD-a i model makroekonomskog budžeta domaćinstava, procenjuje da neformalna ekonomija na Kosovu čini između 27 i 35 procenata BDP-a za period od 2004-2006. godine. Skoro 85 procenata neformalne ekonomije se pripisuje radnicima koji ne plaćaju socijalno osiguranje ili porez na dohodak.

Prema studiji koju je sprovedla Svetska banka 2003. godine, više od polovine zaposlenih na Kosovu ili radi bez ugovora o radu ili su zaposleni u neregistrovanim preduzećima. Problem neformalnog zapošljavanja je takođe naglašen u istraživanju ILO-a, prema kojem 50 procenata mladih ljudi radi u neformalnom sektoru, 73 procenata njih ne plaća doprinose za socijalno osiguranje.

Institucija koja ima mandat da se bori protiv neformalnog zapošljavanja je Agencija za inspekciju rada (AIR), koja je osnovana na osnovu Uredbe UNMIK-a o Zakonu o osnovnom radu na Kosovu (2001/27). Dužnosti i odgovornosti AIR-a su definisani Aktom o inspekciji rada na Kosovu (2002/09), koji je izmenjen i dopunjen 2008. godine Aktom o izmeni i dopuni Akta o inspekciji rada (2008/03/L-17). Na osnovu postojećeg zakona, AIR nadgleda sprovođenje pravnih odredbi u oblasti radnih odnosa, bezbednosti na radu i zaštite zdravlja zaposlenih, kao i bezbednost na radu. AIR je tokom 2009. godine imao jednog glavnog inspektora, tri zamenika glavnog inspektora i 51 inspektora rada (broj inspektora rada će tokom 2010. godine porasti na 55). Izveštaj AIR-a za prvo tromesečje 2009. godine zaključuje da je izvršena 1.801 inspekcija, putem kojih je utvrđeno da 40 preduzeća radi bez dozvola za rad i da su izbegavala sve obaveze, a 72 preduzeća su zapošljavala 274 radnika bez ugovora o radu. AIR procenjuje da 30 procenata zaposlenih nije imalo ugovor o radu tokom 2008. godine. AIR-u nedostaju kadrovski i finansijski resursi, a stručne kvalifikacije njegovih radnika su ispod poželjnog nivoa. Kako bi se smanjilo neformalno zapošljavanje, AIR saraduje sa drugim institucijama, kao što su poreske vlasti, policija, sindikati i radničke organizacije.

1.6 Siromaštvo

Kosovo se, u smislu indeksa humanog razvoja, nalazi na zadnjem mestu u jugoistočnoj Evropi i nalazi se među najnerazvijenijim društvima u Evropi. Nezaposlenost je identifikovana kao jedan

od glavnih izvora siromaštva na Kosovu. Političke okolnosti iz prethodnih decenija doprinele su nedostatku ulaganja, sporoj ekspanziji preduzeća i ograničenoj pomoći prilikom započinjanja poslovnih aktivnosti, kao i niskom nivou opšteg i stručnog obrazovanja.

UNDP je 2004. godine sproveo studiju za merenje siromaštva na Kosovu, korišćenjem dve vrste pokazatelja ljudskog siromaštva (PLJS). Prvi pokazatelj, PLJS-1, je pripremljen za merenje učestalosti ekstremnog siromaštva, dok drugi pokazatelj, HPI-2, meri siromaštvo koje nije ekstremno. Prema izveštaju o humanom razvoju za 2004. godinu, nivo ekstremnog siromaštva na Kosovu je opao sa 17,6 procenata iz 2001. godine na 9,7 procenata 2003. godine, dok je procenat stanovništva koje ne može da zadovolji svoje dnevne potrebe porastao sa 11,9 procenata na 13 procenata, kao što je prikazano u tabeli 5. Iako drugi pokazatelji, kao što je nivo nezaposlenosti i procenat osoba koje žive sa samo 2 američka dolara dnevno - pokazuju smanjenje siromaštva, još uvek su na visokom nivou.

Tabela 5. Pokazatelji siromaštva, 2001 i 2003

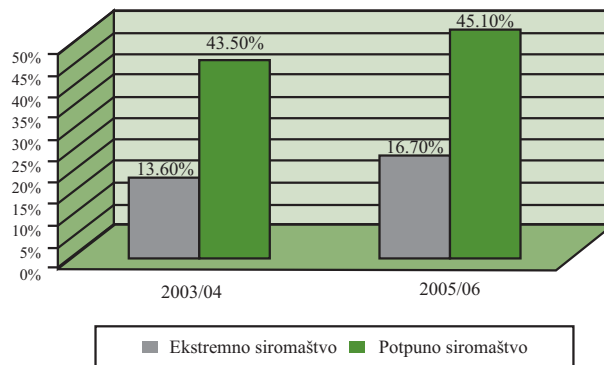
	2001	2003
HPI-1 (primenjuje se u zemljama u razvoju)	17.6%	9.7%
Stanovništvo koje ne dostigne 40 godina starosti	25.30%	7%
Nepismenost kod punoletnih	6.50%	5.80%
Ljudi bez pitke vode	4.40%	27.40%
Ljudi bez zdravstvenih usluga		8.90%
Stopa smrtnosti dece	3.50%	3.50%
Deca rođena sa nedovoljnom težinom	4.10%	4.00%
Ljudi bez odgovarajućih standarda života	11.90%	13%
HPI-2 (primenjuje se u razvijenim zemljama)		36.70%
Stanovništvo koje ne dostigne 60 godina starosti		13.40%
Nepismene osobe	6.50%	5.80%
Osobe koje žive sa 2 dolara dnevno	50.30%	47.70%
Nezaposlenost kod starosne grupe 15-64	50-55%	44.40%

Izvor: UNDP 2007

Svetska banka je, 2001. godine, u saradnji sa SZK-om, svojom studijom „Studija za merenje životnog standarda“ detaljno istražila siromaštvo na Kosovu, gde je obuhvaćeno 2.880 porodica. Istraživanje procenjuje da je linija siromaštva bila 53,67 evra mesečno. Druga procena siromaštva je sprovedena 2005. godine od strane Ispitivanja kućnog budžeta (IKB), gde je obuhvaćeno 2.400 porodica. Linija siromaštva je u ovom slučaju bila 42,30 evra mesečno. Poslednja procena je sprovedena 2007. godine (IKB, ispitano 2.400 porodica), ali je linija siromaštva ostala nepromenjena u odnosu na istraživanje iz 2005. godine.

Poređenjem Istraživanja kućnog budžeta iz 2005. i 2007. godine, učestalost siromaštva se povećala sa 43,5 na 45,1 procenata, a učestalost ekstremnog siromaštva sa 13,6 na 16,7 procenata (pogledajte sliku 8). Faktori koji utiču na smanjenje pada siromaštva su emigracija i novčane pošiljke, uključujući inostrane penzije.

Slika 8. Nivoi siromaštva na Kosovu

Što se tiče detaljne strukture siromaštva data su sledeća opažanja:

- Učestalost siromaštva u porodicama sa više od sedam članova je 7 procenta veća nego kod porodica sa manje od četiri člana.
- Učestalost siromaštva u porodicama u kojima žene zarađuju za izdržavanje veća je za 4 procenta od siromaštva u porodicama u kojima su muškarci glave domaćinstva.
- Učestalost siromaštva nezaposlenih osoba je 50 procenata veća nego kod zaposlenih osoba. Između 32 i 35 procenata zaposlenih ljudi je siromašno, od kojih su većina obični radnici i rudari.
- Siromaštvo je za 5 do 10 procenata veće u gradskim sredinama. Najveća stopa siromaštva na Kosovu je u regionima Mitrovica i Uroševac.
- Pored toga, skoro 8 procenata stanovništva živi u višedimenzionalnom siromaštvu: oni su materijalno siromašni, bez tekuće vode u kućama ili pristupa sanitarnim ili zdravstvenim uslugama.

Ekonomski uslovi na Kosovu otežavaju sticanje dovoljnih resursa za finansiranje socijalne zaštite, naročito kod ugroženih grupa. Što se tiče štednje šema socijalne zaštite, istraživanje Svetske banke iz 2007. godine naglašava da, usled slabe pokrivenosti i niskih beneficija, šeme nisu imale dovoljan uticaj na poboljšanje blagostanja.

Samo 6,9 procenata stanovništva na Kosovu prima socijalnu pomoć. Naročito osetljive grupe obuhvataju: (i) velika domaćinstva, posebno ona sa šest ili više članova, (ii) porodice koje izdržavaju osobe, (iii) porodice u kojima su žene glave domaćinstva, (iv) nezaposleni, i, do određene mere, samozaposleni.

Još jedan važan faktor koji doprinosi smanjenju siromaštva je veliki broj radnika migranata i njihove pošiljke. Procenjuje se da 20 procenata kosovskih porodica ima nekog člana porodice koji živi u inostranstvu. Učestalost siromaštva kod porodica sa najmanje jednom osobom u inostranstvu je 7 procenata manja od proseka.

1.7 Obrazovni sistem

Napori da se razvije delotvoran obrazovni sistem su naišli na prepreku suočavajući se sa slabom obrazovnom infrastrukturom, neadekvatnim objektima, manjkavom nastavnom planu i programu, nedostatku kvalifikacija kod nastavnog kadra i nedovoljnim finansijskim resursima.

UNMIK je 1999. godine započeo reformu obrazovnog sistema. Nadležnost za razvoj obrazovnog sistema je, 2002. godine, prenet sa UNMIK-a na Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT). Veliki broj međunarodnih donatora je doprineo restrukturiranju obrazovnog sistema.

EU je jedan od najaktivnijih partnera MONT-a u promociji visokokvalitetnog obrazovanja na Kosovu. EU će, na osnovu razvojnog plana za 2009. godinu, preko svoje izvršne agencije Evropske fondacije za obuku (EFO), usredsrediti svoju pomoć na razvoj strateškog okvira za doživotno obrazovanje, (formalno i vanredno) i sve nivoe (predškolsko, osnovno, srednje, univerzitetsko i obrazovanje odraslih, na kontinuiranoj osnovi) obrazovanja i obuke.

Prema podacima SZK-a, tokom školske 2007/08 godine pola miliona učenika je pohađalo sve nivoe javnih škola na Kosovu. Iako je mala razlika između muškaraca i žena u smislu pohađanja predškolskih ustanova i osnovne škole, razlika se povećava kada se radi o srednjem i višem obrazovanju, što pokazuje da manje žena završi više obrazovanje (pogledajte tabelu 6).

Tabela 6. Pohađanje javnog obrazovanja, 2007–08

Stepen	Obrazovanje	Ukupno	Žena	Muškaraca	Razlika između muškaraca i žena(%)
0	Predškolsko obrazovanje	24,315	11,756	12,559	7%
1+2	Osnovno i niže srednje obrazovanje	324,398	155,640	168,758	8%
1+2s	Osnovno i specijalno niže obrazovanje	722	276	446	62%
3	Više srednje obrazovanje	90,625	40,279	50,346	25%
3s	Specijalno srednje obrazovanje	167	55	112	104%
5	Visoko obrazovanje	25,840	12,610	13,230	5%
	Ukupno	466,067	220,616	245,451	11%

Izvor: SZK 2008

Srazmera nastavnika i učenika na Kosovu za školsku 2007-08 je nešto ispod 1:20, što je blizu međunarodnim standardima. Poslednjih godina je otvoren mali broj privatnih škola, koje je pohađalo 2.606 đaka (predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje) tokom školske 2007-08 godine, što čini samo 0,6 procenata ukupnog broja učenika. U najskorijoj statistici SZK-a ne postoje podaci o broju studenata koji pohađaju privatne univerzitete i više škole.

Novi obrazovni sistem predškolskog obrazovanja obuhvata ustanove za brigu o deci – jaslice za decu od 9 meseci do 3 godine, obdaništa za decu od 3 do 6 godina i predškolsko obrazovanje u osnovnim školama za decu uzrasta od 5 i 6 godina. Prema UNICEF-u, samo 10 procenata dece pohađa predškolsko obrazovanje. Prema poslednjim podacima MONT-a, postoji 40 obdaništa koja se uglavnom nalaze u gradskim sredinama. Procenjuje se da 42 procenta dece upisane u srednjim školama nije pohađalo predškolsko obrazovanje.

Na osnovu podataka UNDP-a, osnovnu školu na Kosovu pohađa oko 95 procenata dece, dok srednju pohađa oko 75 procenata. Jedno od dvoje dece napušta školu sa 18 godina. Dva od tri učenika napušta školu bez sticanja kvalifikacije. Procenjuje se da 12 procenata učenika napušta obavezno obrazovanje, a 28 procenata učenika ne završi srednje obrazovanje.

Trenutno na Kosovu postoji 969 osnovnih škola, 108 srednjih škola i šest specijalnih škola. Skupa, to čini samo 60 procenata potreba za školskim objektima. Jedan problem je nedostatak školskih zgrada. Većina škola radi u dve ili tri smene. Škole u seoskim sredinama su često udaljene od mesta u kojima žive učenici, što im otežava pohađanje nastave.

MONT je izradio strategiju za preduniverzitetsko obrazovanje 2007-17 u kojoj su postavljeni sledeći glavni ciljevi:

- obezbediti kvalitet, upravljanje i delotvorno rukovođenje obrazovnim sistemom;
- izgraditi funkcionalni sistem za obezbeđivanje visokokvalitetne nastave, na osnovu standarda u razvijenim zemljama;
- uključivanje svih, ravnopravnost i poštovanje različitosti u obrazovanju;
- uspostavljanje delotvornog sistema za obuku nastavnika;
- garantovanje zdravog nastavnog ambijenta;
- uspostavljanje stabilnih odnosa između obrazovanja i opšteg ekonomskog i socijalnog razvoja;
- poboljšanje resursa u obrazovnom sistemu.

Na Kosovu trenutno postoje dva javna univerziteta, jedan u Prištini i jedan u Mitrovici. Sistem koji se primenjuje na Univerzitetu u Prištini je zasnovan na Bolonjskom procesu, koji olakšava mobilnost studenata i transfer kredita između univerziteta. MONT je preduzeo neophodne mere za poboljšanje sadržaja nastavnih predmeta, kvalifikaciju fakulteta i nadgledanje kvaliteta i upravljanja. MONT je 2008. godine tražio od Britanskog saveta za akreditaciju da izvrši procenu 33 privatne institucije višeg obrazovanja na Kosovu u smislu nacionalnog zakonodavstva i Bolonjskog procesa. Prema konačnom izveštaju, 32 od 33 institucije su ocenjene ispod standarda i MONT ih je blagovremeno suspendovao. Od Kosovske agencije za akreditaciju je traženo da izda akreditaciju kada se ispune osnovni uslovi obrazovanja.

Tokom 2008. godine su usvojena dva bitna zakona. Prvi je Zakon o okviru nacionalnih kvalifikacija (2008/03-L-060), kojim se nacionalnom organu za kvalifikacije omogućava da institucionalizuje procedure kvalifikacije i sertifikacije. Drugi je Zakon o obrazovanju u opštinama (2008/03-L-060), kojim se zahteva regulisanje organizovanja ustanova za javno obrazovanje na opštinskom nivou i definisanje nadležnosti i odgovornosti centralnih i lokalnih vlasti u vezi sa obrazovanjem (Izveštaj EK 2008).

Što se tiče stručnog usavršavanja i obučavanja (SUO) 2006. godine je usvojen Zakon o stručnom usavršavanju i obučavanju (2006/02-L42), koji zahteva usklađivanje SUO sistema sa evropskim standardima. Ukupno 56 škola na Kosovu pruža SUO. Međutim, nedostatak akreditacije u ovim školama podriiva kredibilitet sertifikacije u sistemu SUO. Istovremeno, ne postoji delotvorna saradnja između MONT-a i MRSZ-a.

ILO je između 2001. i 2007. godine sprovodio projekat pod nazivom „Razvoj kapaciteta za oporavak i rekonstrukciju na Kosovu“, koji je imao za cilj da revitalizuje kapacitete za zapošljavanje i da pomogne Kosovu na putu ka tržišnoj ekonomiji. Projekat je postigao sledeće:

- jačanje institucija tržišta rada, kao što su Ministarstvo rada i socijalne zaštite, javni zavodi za zapošljavanje i regionalne institucije za obučavanje;
- uspostavljanje SUO sistema za nezaposlene;
- podizanje kapaciteta institucija za tržište rada u vezi sa pružanjem usluga, uključujući konsultaciju, orijentaciju i identifikaciju slobodnih radnih mesta za nezaposlene;
- razvoj sistema koji promoviše samozapošljavanje kroz SUO sistem i službe za zapošljavanje;
- jačanje kapaciteta institucija za tržište rada i socijalnih partnera u vezi sa izradom, praćenjem i evaluacijom politika i programa za zapošljavanje mladih.

Program je ponudio obuku mladih ljudi o veštinama i samozapošljavanju, pomogao je onima koji traže posao da procene svoje prilike za zaposlenje; i pružio je pomoć u započinjanju poslovnih aktivnosti. Programi obuke i učenja su izrađeni za osoblje KJZ-a da im omoguće da identifikuju mlade ljude koji su u riziku i da koriste odgovarajuće veštine za savetovanje i usmeravanje. Sprovedena je kampanja u medijima i otvorena je besplatna telefonska linija za informisanje mladih ljudi o njihovim pravima na poslu. Kao rezultat toga, do sredine 2007. godine skoro 140.000 ljudi je imalo koristi od usluga za zapošljavanje i obuka koje je pružio projekat ILO-a.

1.8 Dečiji rad

Iako je Kosovo uložilo napore da uspostavi pravni i institucionalni okvir za sprečavanje dečijeg rada, na Kosovu postoji tradicija da deca rade kako bi pomagala svojim porodicama. To tipično obuhvata kućne poslove i pomoć u poljoprivrednim poslovima. U skorije vreme je došlo do značajnog povećanja broja dece koja rade na ulicama. Ulažu se naponi za sprečavanje i eliminisanje dečijeg rada, uz podršku međunarodnih organizacija, kao što su ILO i UNICEF.

ILO od 2004. godine, kroz Međunarodni program za eliminaciju dečijeg rada (IPEC), sprovodi program tehničke saradnje protiv dečijeg rada i eksploatacije i trgovine decom. Svrha programa IPEC je pružanje pomoći u stvaranju povoljnog ambijenta u kojem bi mogli da se spreče najgori oblici dečijeg rada (NODR), uključujući:

- regulisanje dečijeg rada preko zakonodavstva i politika;
- podizanje kapaciteta javnih vlasti, socijalnih partnera i civilnog društva;
- uspostavljanje i upravljanje Sistemom za praćenje dečijeg rada (SPDR);
- direktne usluge deci uključenoj u NODR-u ili u riziku od uključivanja u NODR;
- podizanje svesti.

Kosovo je uz pomoć ILO/IPEC programa usvojilo Administrativno uputstvo o sprečavanju i neposrednoj zabrani poslova rizičnih po decu, koje definiše opasne sektore i aktivnosti koje se zabranjuju i olakšava redovno prikupljanje statističkih podataka.

Prioriteti ILO/IPEC na Kosovu za 2010. godinu su:

- podrška vlastima i socijalnim partnerima u izradi kosovskog akcionog plana za sprečavanje i eliminaciju NODR-a;
- podrška Ministarstvu rada i socijalne zaštite u naporima za rasprostranjivanje Sistema za praćenje dečijeg rada širom Kosova kako bi garantovao prikupljanje podataka o dečijem radu na nacionalnom nivou i mehanizme za identifikaciju i zaštitu dece u vezi sa NODR-om;
- pružiti javnim vlastima, i radničkim i organizacijama poslodavaca jasno znanje o ključnim konvencijama ILO-a, uključujući konvencije o dečijem radu, i podizanje njihovih kapaciteta za učestvovanje u formulaciji i sprovođenju kosovskog akcionog plana, mobilisanje resursa i aktivnosti za podizanje svesti o osnovnim principima ILO-a i pravima na radu, uključujući sprečavanje i eliminaciju dečijeg rada.

UNICEF je sproveo sveobuhvatnu studiju dečijeg rada na Kosovu. Ona analizira ključne karakteristike dečijeg rada za grupu od 6-15 godina (period obaveznog obrazovanja na Kosovu),

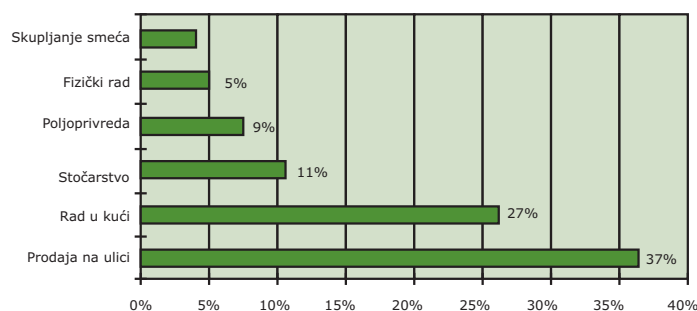
uključujući: (i) najčešće vrste dečijeg rada, (ii) radne uslove za dečiji rad, (iii) odnose između dečijeg rada i finansijske situacije, i (iv) odnose između dečijeg rada i obrazovanja. Istraživanje je obuhvatilo 354 dece koja rade, uzrasta od 6-15 godina i 23 diskusije sa fokus grupama, gde su učestvovali roditelji, nastavnici i predstavnici NVO-a i centralnih i lokalnih vlasti.

Neki od najznačajnijih zaključaka koji su dobijeni studijom su sledeći:

- Ukupan broj radno angažovane dece nije poznat.
- Radno angažovana deca su uglavnom angažovana u prodaju proizvoda na ulicama ili na pijacama; takođe rade u kući i u poljoprivrednoj proizvodnji (pogledajte sliku 9 niže).
- Polovina radno angažovane dece su devojčice. Prosečna starost radno angažovane dece je 12,5 godina. Deca prosečno počinju da rade sa 10 godina.
- Deca uglavnom rade tokom letnjeg perioda a manje tokom zime, iako tri od četiri deteta radi tokom cele godine. Deca prosečno rade šest sati dnevno tokom leta i četiri sata dnevno tokom školske godine, šest dana u nedelji.
- Skoro 15 procenata radno angažovane dece se žali na zdravstvene probleme.
- Skoro 45 procenata porodica radno angažovane dece ne dobija socijalnu pomoć.
- Veliki procenat radno angažovane dece pohađa školu, međutim, oko 87 procenata pohađa nastavu u dve ili tri smene.
- 13 procenata radno angažovane dece uopšte ne pohađa školu.
- Deca moraju da rade iz nekoliko razloga, glavni je siromaštvo.
- Prosečna dnevna zarada dece je 7 evra, ali samo 40 procenata dobija platu.

Kako bi se eliminisao dečiji rad na Kosovu, neophodno je preduzimanje integrisanog pristupa od strane glavnih činilaca, kao što su MRSZ, inspektorat rada, socijalni partneri i aktivne međunarodne organizacije, kao ILO, UNICEF i EU. Poboljšanje zakona o radu inkorporacijom Konvencije o najgorim oblicima dečijeg rada iz 1999. godine (Konvencija br. 182) i preporuke o najgorim oblicima dečijeg rada iz 1999. godine (preporuke 190) biće prvi korak u ovoj odluci.

Slika 9. Glavni poslovi koje obavljaju deca

1.9 Zdravstveni status

Na Kosovu je pre 1999. godine bilo malo prilika za razvoj modernog zdravstvenog sistema. Medicinski fakultet u Prištini je osnovan 1986. godine i bio je sastavljen od klinika gde je zdravstveno osoblje moglo da poboljša svoju stručnost i sposobnosti.

Nakon rata 1999. godine je postignut značajan napredak u poboljšanju zdravstvenih usluga. Značajna podrška je došla od međunarodnih donatora i opšteg budžeta.

Mnoge zdravstvene ustanove su izgrađene u prethodnim godinama, što je dovelo do povećanja broja kvalifikovanog zdravstvenog osoblja i broja pacijenata koji se leče u zdravstvenim centrima i javnim i privatnim klinikama.

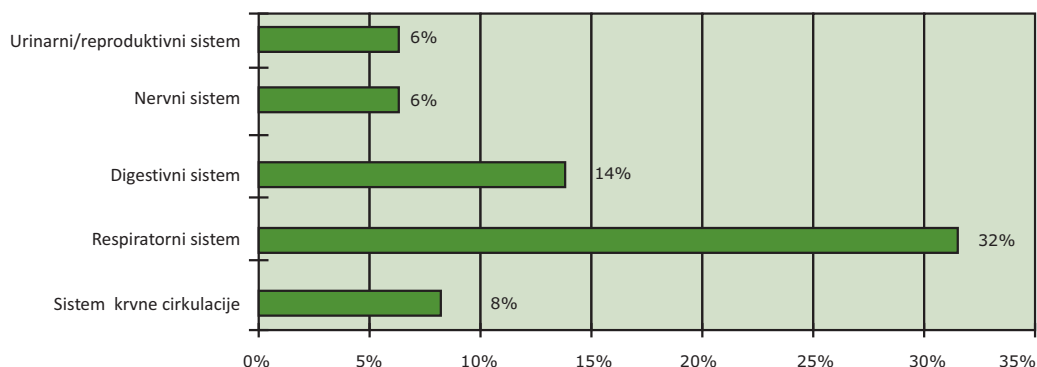
Kako bi se razvio sistem javnog zdravlja Svetska zdravstvena organizacija (SZO) podržava sledeće programe:

- Razvoj strategija i politika za javno zdravlje, naročito za dečije i zdravlje majki, mentalno zdravlje, prenosive i neprenosive bolesti, vakcinaciju, seksualno prenosive bolesti, zdravlje životne sredine, programe za razvoj zdravstva i poboljšanje sposobnosti u vezi sa zdravstvenim sistemom.
- Jačanje pristupa zasnovanog na zajednici za mentalno zdravlje.
- Jačanje sistema javnog zdravlja za razvoj delotvornog sistema za rano upozoravanje za praćenje, kontrolu i odgovor na širenje prenosivih bolesti.
- Promocija centara za dobrovoljnu konsultaciju i integrisano testiranje na HIV/AIDS u javnim ustanovama.
- Jačanje primarne zdravstvene nege kroz pristup porodične medicine.
- Upućivanje hitnih zdravstvenih potreba u oblasti Mitrovice u vezi sa trovanjem olovom i drugim teškim metalima.

Zakon o zdravlju (2004/4) definiše ciljeve i svrhe zdravstvenog sistema, principe zdravstvene zaštite, odgovorne ustanove, sistem zdravstvenog osiguranja, zdravstveni inspektorat, prava i obaveze sistema u vezi sa zdravstvenom zaštitom, kao i ulogu i obaveze Ministarstva zdravlja (MZ). Opštine na Kosovu pružaju primarnu zdravstvenu negu, dajući prednost prevenciji, na osnovu principa porodične medicine. Centri primarne zdravstvene zaštite su formirani u 36 opština na Kosovu. U manjim naseljima su, u međuvremenu, formirani centri porodične medicine i ambulante porodične medicine. Sekundarna zdravstvena zaštita se pruža u bolnicama u urbanim mestima i sedam regionalnih bolnica. Profesionalne usluge za mentalno zdravlje se pružaju unutar okvira sekundarne zdravstvene zaštite u nekim gradovima. Tercijarna zdravstvena zaštita se pruža od strane specijalizovanih zdravstvenih eksperata u Univerzitetsko-kliničkom centru u Prištini.

Uprkos skorašnjim poboljšanjima u sistemima javnog zdravlja stanovništvo na Kosovu se još uvek suočava sa visokim stopama osetljivosti i smrtnosti. Podaci o medicinskim posetama centara za primarnu zdravstvenu zaštitu tokom 2007. godine pokazuju da su najčešće bolesti respiratornog sistema, digestivnog sistema i sistema krvne cirkulacije, kao što je prikazano na slici 10.

Slika 10. Najčešće bolesti na Kosovu, 2006

Stopa smrtnosti dece na Kosovu je u padu od 2000. godine, ali je još uvek najviša u Evropi, sa 35 smrtnih slučajeva na 1.000 porođaja (izveštaj MDG 2002.). Kosovo takođe ima visoku stopu smrtnosti porodilja, skoro 23 na 1.000 porođaja. Izazovi u ovoj oblasti povezani su sa poboljšanjem reproduktivnog zdravlja, uslugama za trudnice, statističkim podacima, sprovođenjem prioritnih oblasti Strategije za reproduktivno zdravlje 2007-2017, prioritno sprovođenje Zakona o reproduktivnom zdravlju (2006/02-L76) i Zakona o prekidu trudnoće (2008/03-L-110).

2 Sistemi socijalne zaštite na Kosovu

U ovom delu je opisan razvoj sistema socijalne zaštite na Kosovu u periodu 2001-2008 i procenjuje se njihovo trenutno stanje. Osnovni podaci uzeti iz trenutnog zakonodavstva o socijalnoj zaštiti, statistika SZK-a, tehničkih izveštaja međunarodnih organizacija i informacija i mišljenja dobijenih tokom razgovora održanih sa predstavnicima odeljenja u MRSZ-u, rukovodilaca Kosovkog penzionog fonda (KFPŠ) i socijalnih partnera.

2.1 Penzioni sistemi

2.1.1 Opšti pregled

Pre 1990. godine zaposleno stanovništvo na Kosovu je bilo osigurano prema penzionom sistemu bivše Jugoslavije. Iznos penzije je bio utvrđivan na osnovu godina doprinosa i zarade. Autonomni zavod penzionog fonda Kosova je bio administrativna agencija koja je prikupljala doprinose i plaćala beneficije. Autonomni zavod je zatvoren 1990. godine i njegova nadležnost je prenetu Srbiji.

Oružani sukob na Kosovu je doveo do potpunog uništenja penzionog sistema, naročito oštećenje i gubitak evidencije o doprinosima za penziono osiguranje. Postojala je hitna potreba za reformom sistema socijalne zaštite da se obezbedi osnovni prihod za pokrivanje celog stanovništva. Novi penzioni sistem treba, naročito, da reši penzije sledećih grupa:

- Postojećih penzionera prema bivšem jugoslovenskom penzionom sistemu, čije penzije nisu isplaćene od 1999. godine.
- Ratnih invalida, koji nisu dosegli doba za penzionisanje ali nisu u mogućnosti da rade.
- Nezaposlenih osoba koje su ostale bez posla usled rata ili privatizacije.

UNMIK je, 2001. godine, u saradnji sa mnogim međunarodnim organizacijama počeo da razvija novi penzioni sistem na Kosovu unutar okvira reformi za stabilizaciju i integraciju. Shodno tome, penzioni sistem na Kosovu je reformisan u skladu sa sledećom troslojnom strukturom:

- (1) osnovna penzija za sve stanovnike Kosova (prvi sloj);
- (2) obavezne penzione uplate zaposlenih (drugi sloj);
- (3) dobrovoljne dopunske penzije (treći sloj).

Uredba 2001/35 o penzionom sistemu na Kosovu obezbeđuje osnovni zakonodavni okvir za postojeći penzioni sistem na Kosovu. Ova Uredba je izmenjena i dopunjena 2005. godine Uredbom 2005/20.

Zakon o metodologiji određivanja visine osnovne penzije na Kosovu (2002/1) definiše metod za utvrđivanje visine osnovne penzije svake godine. On takođe definiše odgovorne ustanove za procenu vrednosti odabranih dobara, kao zadovoljenje osnovnih potreba za dnevnu potrošnju od 2.100 kalorija po osobi.

Zakon o penzijama osoba sa invaliditetom ili osoba sa potpunim invaliditetom (2003/23) utvrđuje kriterijume kvalifikovanosti, procedure za utvrđivanje invaliditeta, ulogu i obaveze medicinske komisije, visinu penzije i pravila za upravljanje budžetom.

2.1.2 Osnovna penzija – prvi sloj

(1) Pokrivenost

Osnovna penzija pokriva sve građane koji su stalni stanovnici Kosova. Visina penzije je fiksna i finansira se od transfera iz opšteg budžeta.

Osnovna starosna penzija se isplaćuje za osobe starije od 65 godina. Decembra 2008. godine, ukupno je 138.847 osoba – ili 6,4 procenta stanovništva – primilo ovu penziju.

Osnovna penzija za osobe sa invaliditetom pokriva osobe starosti između 18 i 64 godina. Odluku o pravu na penziju donosi lekarska komisija koju formira MRSZ. Osnovna penzija za invaliditet se ne isplaćuje ukoliko korisnik prima penziju preko šeme za ratne veterane ili dobija socijalnu pomoć kao predmet tuđe nege. Ovu vrstu penzije je, na kraju 2008. Godine, ukupno primilo 19.746 osoba – ili 0,9 procenata stanovništva .

Uvođenje univerzalne osnovne penzije je značajno povećalo broj penzionera. Ukupan broj penzionera je 1998. godine iznosio 82.203 što je jednako 52 procenta broja penzionera 2008. godine.

(2) Visina

Mesečna osnovna penzija je 2008. godine iznosila 40 evra, a 45 evra za invalide. Prema zakonu o metodologiji za utvrđivanje penzija na Kosovu (2002/1), visina osnovne penzije se utvrđuje na osnovu vrednosti potrošačke korpe koja pokriva minimum dnevnih potreba, jednako 2.100 kalorija. Decembra svake godine MEF proračunava vrednosti artikala u potrošačkoj korpi i utvrđuje visinu osnovne penzije za narednu godinu, zavisno od ograničenja u budžetu.

Mesečni iznos osnovne starosne penzije je iznosio 28 evra 2002. godine, 35 evra 2003. i ostao je na 40 evra od 2004. do 2008. godine. Pošto je prosečna zarada 2008. godine iznosila 237 evra u javnom sektoru i 248 evra u privatnom sektoru, osnovna penzija je jednaka samo 16 ili 17 procenata prosečne zarade³. Pošto iznos osnovne penzije nije indeksiran između 2004. i 2008. godine njegova visina se smanjila u odnosu na prosečnu zaradu. Osnovna penzija je 2002. godine bila 20 procenata prosečne zarade u javnom sektoru, a 2008. 16 procenata .

U tabeli 7 je upoređena osnovna penzija sa BDP po glavi stanovnika između 2004. i 2008. godine. Slično tome, osnovne starosne penzije u smislu BDP po glavi su opale sa 33 procenta 2004. na 29 procenta 2008. godine.

Tabela 7. Visina penzije i prihod po glavi stanovnika, 2004–08

Godina	2004	2005	2006	2007	2008
Osnovna penzija (€/god.)	480	480	480	480	480
BDP po glavi (€/god.)	1,473	1,482	1,520	1,612	1,674
Penzija/ BDP po glavi	33%	32%	32%	30%	29%

Izvor: SZK 2009

³Takođe je potrebno da se napomene da je od 2008. godine počeo da se sprovodi povoljan penzioni sistem koji obezbeđuje dodatnu penziju od 35 evra penzionerima koji su plaćali doprinose bivšem penzionom sistemu (za više detalja, pogledajte sledeći deo). Kada se doda taj iznos, penzija iznosi 30-32 procenta prosečne zarade.

Iznos osnovne invalidske penzije se utvrđuje na sličan način kao i osnovna starosna penzija. Invalidske penzije se plaćaju ako kandidat ispuni sve pravne zahteve za invalidnost i sa uverenjem lekarske komisije.

(3) Povoljna penzija

Na osnovu odluke 13/277 (31.10.2007), od 2008. godine se sprovodi takozvana povoljna šema socijalnog osiguranja. Šema obezbeđuje dodatne penzije građanima preko 65 godina starosti ukoliko dokažu da su bili penzioneri ili da su plaćali doprinose najmanje 15 godina u bivšem sistemu. Mesečna penzija je fiksna i iznosi 35 evra, i isplaćuje se u dodatku na osnovnu starosnu penziju.

Odeljenje penzione administracije (OPA) procenjuje da je 28.135 penzionera – što predstavlja skoro 20 procenata svih starosnih penzionera primilo ove penzije januara 2009. godine. Procenjuje se da će broj korisnika ove šeme biti povećan u budućnosti.

(4) Rashodi za penzije i finansiranje

Tabela 8 predstavlja broj penzionera i rashode u smislu osnovne starosne penzije za period 2005-08. Broj penzionera je u stalnom porastu. Pošto osnovne penzije nisu indeksirane za gornji period transferi budžeta su pokazali blagi rast u smislu BDP-a.

Tabela 8. Broj penzionera i rashodi za penzije (osnovna starosna penzija), 2005–08

Godina	2005	2006	2007	2008
Broj penzionera	124,893	127,356	131,875	138,847
Penzioneri/stanovništvo (%)	6.03	6.06	6.19	6.42
Budžetski transferi (milion €)	60.52	64.29	63.82	65.75
Budžetski transferi (% BDP-a)	2	2	1.9	1.8

Izvor: KFPŠ 2009

Tabela 9 predstavlja rashode na osnovne invalidske penzije za period 2004-08. Broj korisnika se povećao sa 21.150 2005. na 19.746 2008. godine i 18.091 aprila 2009. godine. Rashodi za invalidske penzije 2008. godine su smanjeni za 28.8 procenata u odnosu na prethodnu godinu. Smanjenje odražava strožije propise za invalidske penzije.

Tabela 9. Rashodi za penziju (osnovna invalidska penzija), 2004–08

Godina	2004	2005	2006	2007	2008
Budžetski transferi (milion €)	12.8	12.8	15.3	13.4	10.4
Budžetski transferi (% BDP-a)	0.4	0.4	0.5	0.4	0.3

Izvor: DPA 2009

Osnovne penzije i povoljne penzije se finansiraju transferom iz opšteg budžeta na Kosovu. OPA i MEF su odgovorni za pripremu budžeta koji se tiče penzija.

Tabela 10 pokazuje rashode za penzije, izražene kao procenat BDP-a. Uglavnom usled uvođenja povoljnih penzija (procenjeni rashodi u 2008. godini iznose 31,5 miliona evra), ukupni rashodi za penzije su povećani za 39 procenata 2008.

Tabela 10. Ukupni rashodi za penzije, 2004–08

Godina	2004	2005	2006	2007	2008
Budžetski transferi (milion €)	56.06	73.32	79.59	77.22	107.65
Procenat povećanja		31%	9%	-3%	39%
Budžetski transferi (% BDP-a)	1.9	2.4	2.5	2.2	3

Izvor: DPA 2009

(5) Administracija

Osnovnom penzionom šemom upravlja Odeljenje penzione administracije (OPA) pri Ministarstvu rada i socijalne zaštite. OPA je formirano decembra 2003. godine. OPA se sastoji od tri odseka: odsek za penzione šeme, odsek za isplatu penzionih šema i odsek za invalidske penzije.

Osnovne penzije se isplaćuju penzionerima preko bankarskih transfera. OPA otvara žiro račune za penzionere sa ovlašćenom komercijalnom bankom koju odaberu penzioneri. Banka, kao administrativnu naknadu, dobija 5 evra iz opšteg budžeta za svaki otvoreni žiro račun. Banke nadgleda Uprava trezora pod MEF-om. Banke pružaju informacije o pojedinačnim penzijama kroz svoje elektronske usluge. Ovaj metod elektronske isplate omogućuje isporuku penzija na bezbedan i jeftin način, iako podaci moraju biti sistematski poboljšani, ažurirani i praćeni.

Jedan od izazova sa kojima se suočava šema jeste redovna i delotvorna potvrda statusa o životu penzionera; na Kosovu ne postoji službeni sistem za evidentiranje smrti. Pošto bankarski računi mogu da se održavaju uz potpis dva člana porodice, postoje slučajevi gde članovi porodice nastavljaju da uzimaju penziju za preminulog penzionera ili svoje preživjele.

Ministarstvo rada i socijalne zaštite je prvobitno tražilo od članova porodice preminulih penzionera da obaveste svoju lokalnu kancelariju o smrti penzionera. Međutim, to se pokazalo neuspešnim. Stoga je odlučeno da svaki penzioner mora da potpiše bankovni izveštaj na svakih šest meseci. U slučaju da to ne učini OPA će ispitati status penzionera.

Kako bi se obezbedio dosledan napredak u ovoj oblasti obuhvaćen je konkretan zahtev u srednjoročnim budžetskim programima za poboljšanje IT sistema u koordinaciji sa ostalim sistemima.

2.1.3 Obavezna penziona štednja – drugi sloj

(1) Pokrivenost

Sistem penzionih štednji pokriva zaposlene i ostale ekonomski aktivne osobe starije od 18 godina. Ovaj doprinos je obavezan za radnike rođene nakon 1946. godine, dok je za one rođene pre 1946. godine, doprinos dobrovoljan. Tabela 11 pokazuje pokrivenost sistema penzionih štednji.

Tabela 11. Broj poslodavaca i zaposlenih u Kosovskom penzionom fondu, 2002–08

Godina	Broj poslodavaca	Broj zaposlenih	Povećanje (%)
2002	278	87,333	
2003	11,262	144,977	66%
2004	14,993	168,718	16%
2005	18,319	235,420	40%
2006	18,748	235,442	0%
2008	19,500	281,120	19%

Izvor KFPS: KPST 2009

(2) Beneficije

Obavezan sistem penzionih štednji obezbeđuje penzije koje dopunjuju osnovne penzije. To je definisani sistem doprinosa. Otuda nivo penzije zavisi od visine uplaćenih doprinosa i zarađenog prihoda od ulaganja doprinosa.

Kada radnik dostigne penzionu starost – što je 65 godina – ukoliko je sakupio više od 2.000 evra na računu onda se penzija isplaćuje u mesečnim ratama. Ukoliko je saldo manji od 2.000 evra onda se taj iznos isplaćuje u celosti.

Da bi obezbedio penzije, konačni saldo pojedinačnog štednog računa se koristi za kupovinu anuiteta. Penzija se isplaćuje do smrti penzionera, nakon čega se prenosi njegovoj porodici. Za oženjene radnike, obavezna je kupovina anuiteta penzije naslednika. U ovoj fazi, najviše članova akumulira svoje doprinose na svojim pojedinačnim žiro računima. Međutim, imajući u vidu činjenicu da se očekuje da će prvi penzioneri dobiti penzije prema ovom sistemu 2011. godine, utvrdiće se detaljna pravila o etapama isplate i informacije će se unapred proslediti, kako bi se radnicima omogućilo da planiraju život nakon penzionisanja.

(3) Doprinosi

Glavni izvor penzionih štednji su obavezni doprinosi. Doprinosi su utvrđeni na 10 procenata zarade, što dele poslodavac i zaposleni.

Isplata doprinosa je obavezna za one rođene nakon 1946. godine. Ova granica je utvrđena kako bi i članovi ove šeme mogli da doprinose najmanje 10 godina da nagomilaju dovoljnu uštedu za kupovinu anuiteta nakon penzionisanja.

Radnici koji su rođeni 1945. godine ili ranije mogu dobrovoljno da uplaćuju doprinose i da dobijaju penzije proporcionalne uštedi. Maksimalna stopa dobrovoljnog doprinosa je 15 procenata.

(4) Ulaganje sredstava

Doprinosi se ulažu na međunarodnim tržištima kapitala od strane rukovodioca fondova KFPS-a. Povraćaji od ulaganja se raspoređuju na pojedinačne štedne račune. Sledeći podaci pokazuju povećanje kvantiteta aktive pod kontrolom KFPS-a između 2002. i 2009. Ukupna aktiva kojom rukuje KFPS je do maja 2009. godine iznosila 292 miliona evra.

Tabela 12. Rast aktive KFPŠ-a, 2002–09

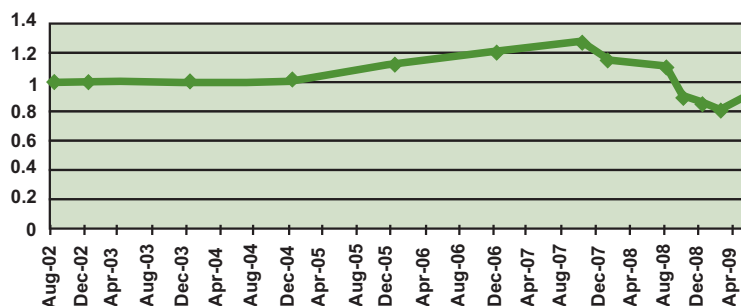
Godina	Aktiva (miliona €)	Povećanje (%)
2002	8.63	
2003	34.8	303%
2004	79.96	130%
2005	141	76%
2006	200	42%
2007	280	40%
2008	240	-14%
Maj 2009	292	22%

Izvor: KFPŠ 2009

Ulaganja su obezbedila skromne pozitivne stope povraćaja do 2007. godine. Međutim, usled globalne finansijske krize koja je počela 2008. godine KFPŠ je imao gubitke od 92,1 miliona evra (oko 29 procenata) u svojoj aktivi koju je uložio, što je bilo 71 miliona više od doprinosa koji su prikupljeni te godine.

KFPŠ je uložio u oko 170 međunarodnih kompanija. Na slici 11 su prikazana kolebanja zajedničke vrednosti od 2002-09.

Slika 11. Kolebanja zajedničke vrednosti KFPŠ-a, 2002–09

Od sredine 2008. do marta 2009. godine vrednost investicija KFPŠ-a je kontinuirao padala. Međutim, administrativni odbor nije održan tokom tog perioda. Administrativni odbor KFPŠ-a je, maja 2009. godine, doneo odluku da će KFPŠ, ukoliko konačni saldo bude manji od ukupnih (nominalnih) doprinosa, nadoknaditi razliku.

(5) Administracija

Kosovski fond za penzije i štednje (KFPŠ) rukovodi sistemom za obavezne penzije štednje. Osnovan je avgusta 2002. godine kao samostalni, neprofitabilni pravni entitet. KFPŠ je odgovoran za doprinose i ulaganja i garantuje štednju platišama. Svi doprinosi na njegovom pojedinačnom štednom računu su vlasništvo platiše i ne mogu se koristiti ni u koje druge namene. Ulaganje penzije štednje vrši finansijski rukovodilac kojeg imenuje administrativni odbor.

Administrativni odbor KFPŠ se sastoji od sedam članova, uključujući jednog predstavnika poslodavaca i jednog predstavnika radnika. Najmanje 4 člana odbora moraju imati najmanje 10 godina profesionalnog iskustva kao finansijski rukovodioci ili analitičari. Administrativni odbor se sastaje po potrebi, ali najmanje jednom u šest meseci.

Poreska uprava je odgovorna za potvrđivanje uplate doprinosa od strane poslodavaca, pripremu tromesečnih izveštaja o doprinosima i podnošenje izveštaja inspekcije o isplatama na pojedinačne račune platiša. Poreska uprava mora da primi dokumentaciju poslodavaca u vezi sa naplaćenim doprinosima unutar tri meseca, i do kraja četvrtog meseca mora da sastavi tromesečni izveštaj o podacima zaposlenih. Poreska uprava takođe ima ovlašćenje da naredi naplatu doprinosa, ukoliko se primeti utaja.

Fond ima sertifikovani sistem upravljanja podacima, koji se revidira godišnje za procenu tačnosti informacija, računa i transakcija. Međutim, neki doprinosi se ne polažu na individualne štedne račune. Do ovog dolazi zato što neki poslodavci ne podnose tromesečne izveštaje i zbog nesuglasica između uplata poslodavaca i iznosa u izveštajima. Na kraju 2007. godine ukupno 44.500 evra nije položeno na individualne štedne račune. Kao rezultat napora KFPP nepoložena sredstva su smanjena na 28.876 evra do marta 2009.

2.1.4 Dobrovoljni penzioni sistem – treći sloj

Ovaj sistem je dobrovoljna privatna penzija organizovana na pojedinačnoj ili na osnovi preduzeća. On dopunjuje penzione sisteme iz prvog i drugog sloja.

Dobrovoljnim penzionim sredstvima upravlja upravni odbor, sa najmanje tri člana. Centralna banka Kosova reguliše i nadgleda privatne kompanije koje nude dobrovoljno penziono osiguranje.

Prijavljeno je da je učešće u dobrovoljnim penzionim sistemima nisko i da ne postoji penziona šema na osnovu preduzeća (zanimanja).

2.1.5 Penzione šeme za posebne grupe

Pored penzionog sistema koji pokriva opšte stanovništvo postoje i specijalne šeme za bivše radnike Kosovskog zaštitnog korpusa (KZK) i bivše radnike rudnika Trepča.

(1) Penzije za pripadnike Kosovskog zaštitnog korpusa (KZK)

Zakon o penzijama pripadnika Kosovskog zaštitnog korpusa (2008/03L-100) reguliše prava na penziju aktivnih članova KZK i naslednika istih nakon raspuštanja KZK. Ova šema je počela januara 2009. OPA je zadužena za administraciju. Šema se finansira putem transfera iz opšteg budžeta Kosova.

Uslovi za penziju su: (i) starost do 50 godina (sa ranim penzionisanjem, od 45 godina starosti), (ii) najmanje 5 godina službe u KZK, i (iii) ako je kandidat aktivni član KZK u vreme kada je zakon o raspuštanju KZK stupio na snagu.

Penzija iznosi 70 procenata prosečne plate u prethodne tri godine. Penzija za prevremeno penzionisanje se obračunava na 50 procenata prosečne neto zarade. U slučaju smrti penzionera njihovu penziju delimično nasleđuju supružnici ili deca, u proporciji 60 procenata odnosno 20 procenata. 64 penzionera je primilo mesečnu penziju od 168 evra aprila 2009. godine.

(2) Beneficije za bivše radnike Trepčinih rudnika

Od 2004. godine je na snazi privremena šema za rudare. Ova šema je uspostavljena kako bi se rešili socijalni problemi, nastali od restrukturiranja preduzeća u rudarski kompleks Trepča.

Uslovi za dobijanje ove beneficije su sledeći: primalac mora biti (i) star između 50 i 65 godina, (ii) radnik preduzeća najmanje 10 godina, (iii) trenutno nezaposlen ili samozaposlen, i (iv) da ne prima drugu socijalnu pomoć. Beneficije prestaju kada primalac napuni 65 godina.

Beneficija iznosi 80 evra mesečno. Finansira se iz opšteg budžeta (50 €) i preduzeća (30€). Oko 4.100 osoba je aprila 2009. godine primilo beneficije iz ove šeme. Revizorski izveštaji OPA i poreskog odeljenja pokazuju da je skoro 4,5 procenata korisnika izgubilo pravo na beneficije jer ne ispunjavaju gore pomenute uslove.

2.1.6 Problemi u vezi sa postojećim penzionim sistemom

Naše analize su otkrile probleme u vezi sa pokrivanjem stanovništva i adekvatnošću beneficija obaveznih penzionih sistema.

(1) Osnovna penzija

Prema trenutnom sistemu, osnovna penzija predstavlja fiksnu penziju na minimalnom nivou za preživljavanje. Ona ima za cilj da smanji siromaštvo među starijima i osobama sa invaliditetom.

U poređenju sa bivšim penzionim sistemom, osnovna penzija ima širi pristup korisnicima penzija. Broj penzionera je od 1998 do 2008. godine skoro dupliran.

Iznos penzije se zbog finansijskih ograničenja održava na relativno niskom nivou. Štaviše, nedostatak indeksacije u skorijim godinama je doveo do smanjenja kupovne moći osnovnih penzija. Imajući u vidu da je učestalost siromaštva među porodicama sa starijim osobama 62 procenta, adekvatnost osnovne penzije (uključujući metod indeksacije) se treba proceniti kroz analizu njenog uticaja na smanjenje siromaštva kod starijih lica.

Penzioni sistem se suočava sa složenim izazovima u vezi sa evidencijom o doprinosu koja je izgubljena tokom rata. U principu, svi doprinosi uplaćeni u bivšim penzionim sistemima trebalo bi da budu odraženi u postojećem iznosu penzije. Međutim, procenjuje se da bi administrativni troškovi za potvrđivanje evidencije o doprinosu bili enormni. Delimično rešenje ovog problema čini šema povoljnih penzija uvedena 2008. godine. Međutim, usled različitih administrativnih kompleksnosti, visina penzije je fiksna i iznosi 35 evra mesečno.

Što se tiče invalidske penzije, potrebno je da se napomene da osnovna penziona šema obezbeđuje beneficije samo za potpuni invaliditet, ali ne i delimični. Prijavljeno je da to može uticati na lekarsku komisiju u njenoj proceni invaliditeta.

(2) Penzione štednje

Obavezna penziona štednja obezbeđuje drugi sloj penzija na osnovu doprinosa nagomilanih na individualnom štednom računu.

Pošto se ovaj sistem zasniva na doprinosu, njegova pokrivenost je kritično pitanje. Broj doprinosioca je tokom 2008. iznosio 281.000 ili 58 procenata procenjenog broja zaposlenih stanovnika.

Dalje proširenje pokrivenosti se suočava sa sledećim izazovima.

- visoka stopa nezaposlenosti i široko rasprostranjena neformalna ekonomija ograničavaju broj radnika u sektoru formalnog zaposlenja;
- nekoliko studija je pokazalo utaju poreza; jedan izveštaj navodi da oko 20 procenata zaposlenih izbegava plaćanje doprinosa za socijalno osiguranje;
- jačanje kapaciteta je slabo ; agencija za inspekciju rada (AIR) nema kadrovskih i finansijskih resursa za delotvorno funkcionisanje; inspektori rada ponekad nailaze na poteškoće u sprovođenju njihovih odluka, na primer, nametanje globa;
- neredovni i niski (nekad i nemonetarni) prihodi u poljoprivrednom sektoru – koji predstavljaju 21 procenat zaposlenog stanovništva – rezultiraju nedovoljnim iznosom doprinosa; ovaj sektor se puno subvencionise.

Dok god se ne promeni situacija neće biti značajnog povećanja u pokrivenosti sistema penzionih štednji. Ukoliko se održi nizak nivo pokrivenosti može se očekivati da će, u budućnosti, veliki broj starih ljudi zavisiti samo od osnovne penzije .

Sistem penzionih štednji se 2008. godine suočio sa značajnim smanjenjem svoje aktive u investicijama. Gubici su premašili doprinose. Administrativni odbor KFPŠ je kao hitnu meru odlučio da KFPŠ nadoknadi gubitke do glavnice u nominalnoj vrednosti. Naučena lekcija iz ovoga jeste da članovi, pod sistemom penzionih štednji, moraju da snose investicioni rizik, otuda će smanjenje na individualnim računima direktno uticati na manje penzije u budućnosti.

2.2. Sistemi socijalne pomoći i socijalne zaštite

2.2.1 Opšti pregled

Oružani sukob na Kosovu je doveo do velike potrebe za socijalnom pomoći. Prvi korak u post-konfliktnom periodu ka ponovnom uspostavljanju sistema socijalne pomoći je preduzeo UNMIK kroz reaktiviranje centara za socijalnu pomoć. Ovi centri su 2000. godine započeli pružanje socijalne pomoći.

Program socijalne pomoći je 2001. godine obuhvatio 53.916 porodica sa 186.308 članova. Isplaćen je iznos od 60 i 120 nemačkih maraka po porodici. Prema proceni Svetske banke u 2001. godini, polovina stanovništva je živela ispod linije siromaštva, preko 12 procenta njih je bilo ispod linije ekstremnog siromaštva.

Septembra 2001. godine je osnovano odeljenje socijalne zaštite (OSZ) pri Ministarstvu rada i socijalne zaštite (MRSZ). OSZ je dobilo zadatak da izradi sveobuhvatne politike i strategije za sistem socijalne zaštite.

Trenutni sistem socijalne zaštite na Kosovu se sastoji od socijalne pomoći i socijalnih i porodičnih službi. Sistem je uspostavljen u okviru sledećeg zakonodavstva. Beneficije za ratne invalide su utvrđene odvojenim zakonom.

- Zakon o porodici (2004/32) utvrđuje osnovne principe sveobuhvatne zaštite za porodice i njihove članove na Kosovu.

-
- Šema socijalne pomoći se zasniva na Zakonu o šemi socijalne pomoći (2003/15). Šema obezbeđuje finansijsku pomoć porodicama sa primanjima ispod određenog praga, utvrđenih od strane MRSZ-a i MEF-a, i porodicama sa članovima kojima je potrebna tuđa nega.
 - Zakon o socijalnim i porodičnim uslugama (2005/02/L-17) uređuje propise i uredbe za pružanje socijalnih i porodičnih usluga i nege. Te usluge se pružaju u vidu direktne zdravstvene nege, saveta i materijalne podrške. Zakon takođe utvrđuje gde socijalne usluge mogu da se pruže, što obuhvata domove, specijalne centre za dnevnu negu i institucije.
 - Zakon o materijalnoj podršci porodicama dece sa stalnim ograničenim sposobnostima (2008/03/L-22) uređuje pomoć za porodice koje se brinu o deci sa ograničenim fizičkim i mentalnim sposobnostima do 18 godina. Materijalna podrška je u obliku mesečne naknade kojom upravlja MRSZ.
 - Zakon o rehabilitaciji, profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa ograničenim sposobnostima (2008/03/L-019) obezbeđuje rehabilitaciju osoba sa ograničenim radnim sposobnostima⁴. Zakon takođe propisuje pravila za njihovu integraciju u tržište rada u skladu sa uslovima postavljenim u propisima o radu.

Šema socijalne pomoći i šema socijalnih i porodičnih usluga organizovane su u tri nivoa: (i) Odeljenje za socijalnu zaštitu (OSZ) u Ministarstvu za rad i socijalnu zaštitu, (ii) regionalni centri za socijalni rad i (iii) centri za socijalni rad (CSR) na opštinskom nivou.

OSZ se sastoji od četiri jedinice: (i) Jedinice za socijalnu pomoć, (ii) Jedinice za socijalne usluge, (iii) Jedinice za institucionalnu brigu i (iv) Jedinice za budžetske analize i procenu siromaštva.

Regionalni centar za socijalni rad je uspostavljen u svakom od sedam regiona na Kosovu pod nadzorom OSZ. Iako je na Kosovu upravljanje sistemom socijalne zaštite centralizovano, nedavno su preduzete brojne mere za veću decentralizaciju, koje daju više nadležnosti lokalnim vlastima.

Postoje 30 CSR u opštinama na Kosovu. Ovi CSR su uglavnom odgovorni za upravljanje socijalnom pomoći i pružanje socijalnih i porodičnih usluga u njihovim oblastima.

2.2.2 Socijalna pomoć

(1) Naknade

Socijalna pomoć se isplaćuje porodicama sa niskim prihodima koje ispunjavaju kriterijume za isplatu. Iznos mesečne naknade se obračunava u skladu sa brojem kvalifikovanih članova porodice.

Opšti kriterijum za socijalnu pomoć je da su svi članovi porodice stalni stanovnici Kosova. Postoje dve kategorije korisničkih porodica, na osnovu prihoda i na osnovu sposobnosti za rad.

Prva kategorija obuhvata porodice sa niskim primanjima bez članova sposobnih za rad. Ova kategorija porodica sastoji se od: (i) nezaposlenih osoba starijih od 65 godina; (ii) dece mlađe od 15 godina; (iii) dece koja idu u školu i mlađa su od 18 godina; (iv) odraslih osoba koje su trajno nesposobne za rad; (v) samohranih roditelja sa decom mlađom od 10 godina i druge odrasle osobe

⁴Kategorije osoba sa ograničenim radnim sposobnostima klasifikovane prema uzroku invaliditeta obuhvataju: ratne invalide, civilne ratne invalide, invalide sa povredama na radu, osobe rođene sa fizičkim ili mentalnim ograničenjima i one koji su zadobili ograničene sposobnosti usled nesreće ili bolesti.

sposobne za privređivanje; (vi) osoba koje se staraju o članovima porodice starijim od 65 godina ili o članovima koji su trajno nesposobni za rad; (vii) porodica koje u ruralnim oblastima poseduju manje od pola hektara zemlje.

Nakon podnošenja zahteva, zvaničnici CSR će posetiti i intervjuisati porodicu kako bi se uverili u njihove životne uslove.

Druga kategorija obuhvata porodice sa članovima koji su sposobni za rad i u kojima su svi nezaposleni. Uslovi za ovu kategoriju porodica su: (i) nezaposleni članovi porodice traže posao; (ii) porodica ima barem jedno dete koje je mlađe od 5 godina ili je siroče; (iii) porodica ne dobija bilo kakvu drugu javnu pomoć; (iv) porodica ne poseduje više od pola hektara zemlje; (v) porodica ne poseduje vozilo, uključujući traktor ili drugu poljoprivrednu mašinu.

Iznos mesečne socijalne pomoći zavisi od broja članova porodice. Iznos određuje MEF i MRSZ. Na primer, iznos socijalne pomoći je 35€ za porodicu sa jednim članom, i 50€ za porodicu sa dva člana, dok se za svakog dodatnog člana porodice iznos povećava za 5€ do maksimalnih 75€ za porodice sa sedam ili više članova.

Porodice koje spadaju u prvu kategoriju mogu dobijati socijalnu pomoć šest uzastopnih meseci. Nakon šest meseci, ako se socio-ekonomska situacija porodice nije poboljšala, ona može opet da aplicira za nastavak socijalne pomoći. Porodice koje spadaju u drugu kategoriju mogu dobijati finansijsku pomoć šest meseci pod istim uslovima kao i porodice iz prve kategorije, sa dodatnim uslovom da neprekidno traže posao. Ako se uslovi porodice ne promene nakon šest meseci, one imaju pravo da ponovo apliciraju.

Socijalna pomoć se umanjuje ako porodica stekne neki drugi prihod, kao što su novčane pošiljke ili penzije iz inostranstva. Socijalna pomoć se ukida ako prihodi korisničke porodice premaše minimalni nivo za preživljavanje („Rangiranje bruto mesečnog standarda“).

(2) Troškovi naknada

Tabela 13 prikazuje broj korisnika socijalne pomoći za period od 2006–08.

Tabela 13. Socijalna pomoć: broj korisnika i troškovi, 2006–08.

Godina	2006	2007	2008
Korisničke porodice	40.569	37.170	34.307
Članovi korisničkih porodica	174.131	161.049	149.227
Prosečna veličina porodice	4,29	4,33	4,35
Troškovi (u milionima evra)	Nije primenljivo	28,03	26,21
Troškovi (% BDP-a)	Nije primenljivo	0,8	0,7
Prosečna naknada po porodici (€/mesečno)	Nije primenljivo	62,8	63,4
Prosečna naknada po osobi (€/mesečno)	Nije primenljivo	14,5	14,6

Izvor: MRSZ 2009

Oba broja, broj porodica i broj članova se smanjio u ovom trogodišnjem periodu. Tabela takođe pokazuje povećanje prosečne veličine korisničkih porodica. Međutim, prema OSZ postepeno smanjivanje broja korisnika je više zbog intenzivnog posmatranja i nadgledanja u vezi sa kriterijumima nego zbog poboljšanja socijalne i ekonomske situacije siromašnih domaćinstava na Kosovu.

U 2008. godini transferi sredstava iz opšteg budžeta ka šemi socijalne zaštite iznosili su 26,1 milion evra, što u poređenju sa 28 miliona evra u 2007. godini predstavlja smanjenje za oko 6,3 procenta. Troškovi za socijalnu pomoć iznose 0,7 procenta BDP i smatraju se veoma niskim imajući u vidu veliku rasprostranjenost siromaštva na Kosovu.

2.2.3 Socijalne i porodične usluge

Spektar socijalnih i porodičnih usluga obuhvata direktnu socijalnu brigu, savetovanje i, u posebnim slučajevima, materijalnu pomoć za osobe sa potrebama. Ciljne grupe ovih usluga obuhvataju: (i) decu bez roditeljskog staranja, (ii) decu koja iskazuju asocijalno ponašanje usled poremećenih odnosa u njihovim porodicama, (iii) starije ljude koji nisu u stanju da se brinu o sebi, (iv) osobe sa ograničenim sposobnostima i osobe sa ograničenim fizičkim sposobnostima, (v) osobe sa ograničenim mentalnim sposobnostima, (vi) osobe izložene rizicima kao što su iskorišćavanje i zlostavljanje, porodično nasilje i trgovina ljudima i (vii) zavisnike od alkohola ili droge.

Ove usluge pruža osoblje za socijalne i porodične usluge, koje čine kvalifikovani stručnjaci u oblasti socijalnog rada, psihologije, sociologije, prava ili pedagogije. Neke usluge pružaju i nevladine organizacije. Osnovan je Opšti savet za socijalne i porodične usluge za upravljanje i nadgledanje osoblja koje se bavi socijalnim i porodičnim uslugama.

Porodične i direktne usluge se sastoje od: (i) pomoći u kućnim poslovima kao što su čišćenje, kuvanje i pranje za osobe koje nisu u stanju da obavljaju same kućne poslove zbog starosti, ograničenih sposobnosti ili bolesti, i nemaju članove porodice koji bi im pomogli; (ii) direktne nege koja se pruža kod kuće, uključujući kupanje, ličnu higijenu i pomoć u kretanju i ustajanju za osobe kojima je takva pomoć potrebna zbog starosti, nesposobnosti ili bolesti, i koje nemaju članove porodice koji bi im pomogli; (iii) nege i usluge u dnevnim centrima za pružanje nege gde osobe sa potrebama mogu da se okupe, jedu, dobiju pomoć u održavanju lične higijene, učestvuju u radnim terapijama i dobiju druge oblike konsultacija i socijalne brige; (iv) specijalizovane savetodavne usluge za osobe zavisne od alkohola ili droga i za osobe sa drugim psihološkim i socijalnim problemima; (v) pomoći u vidu finansijske podrške, zaštite posla, konsultacija sa grupom osoba sa potrebama i u vidu staratelja kako bi im se omogućilo da oforme zajedničke grupe ili grupe za samo-pomaganje; (vi) kućne nege za starije osobe i ljude sa specijalnim potrebama; i (vii) bilo kojih drugih usluga relevantnih za socijalnu i porodičnu negu.

MRSZ upravlja specijalnim institucijama za pružanje smeštaja osobama sa potrebama ili obezbeđuje hitna prihvatilišta za iste. Specijalna institucija u Štimlju pruža medicinsku pomoć osobama koje boluju od mentalnih bolesti. U toj ustanovi je u 2008. godini boravilo 127 osoba. Starački dom u Prištini udomljuje 110 osoba. Postoje takođe i ustanove koje pružaju privremeni smeštaj siročićima i napuštenoj deci.

Socijalne i porodične usluge na Kosovu obraćaju posebnu pažnju na decu bez roditeljskog staranja usled smrti roditelja, nestanka ili napuštanja, ili privremene ili stalne nebrige njihovih roditelja iz različitih razloga. I pored napora kako bi se obezbedilo da deca odrastaju u svojim biološkim porodicama, u situacijama gde se sumnja da deca prolaze kroz ozbiljna fizička ili mentalna zlostavljanja, ili su u opasnosti u sopstvenim porodicama, može se pokrenuti standardna sudska procedura kako bi se deca sklonila iz roditeljskog ili starateljskog doma i smestila u mnogo bezbednije uslove. Kao odgovor na rastući broj dece kojima je potrebna nega, otvoreni su centri u saradnji sa raznim nevladinim organizacijama radi pružanja kratkotrajnog i dugotrajnog smeštaja za decu. OSZ konstantno nadgleda stanje dece kako bi se osigurala adekvatna zaštita. U ovu svrhu, neophodna finansijska pomoć pruža se hraniteljima kako bi pokrili životne, obrazovne i medicinske troškove deteta.

2.2.4 Naknade za ratne invalide

Odvojena od sistema socijalne zaštite, koji pokriva sve građane Kosova, postoji posebna šema koja pruža individualnu finansijsku pomoć za (i) one koje su učestvovali u ratu i postali invalidi, i (ii) civile koji su postali invalidi usled posledica rata. U sklopu ove šeme ratni invalidi se svrstavaju u sedam kategorija, zavisno od stepena telesnog oštećenja.

Osnovna invalidska penzija je utvrđena na 1,4 nacionalnog minimalnog dohotka i dodatnih 30–100 procenta osnovne penzije, zavisno od stepena telesnog oštećenja. Pored toga, osobama sa veoma ozbiljnim telesnim oštećenjima se dodeljuju plaćeni staratelji .

Prema podacima SZK, broj korisnika u 2008. je bio 11.509 (5.035 muškaraca i 6.474 žena). Tabela 14 prikazuje broj korisnika po starosnim grupama. Između januara 2007. i decembra 2008. broj korisnika se povećao za 3.039.

Tabela 14. Korisnici šeme za ratne invalide, 2008.

Starosna grupa	<18	18–25	26–35	36–45	46–55	56–65	65>	Ukupno
Podnosioci zahteva (A)	130	423	2,881	4,014	3,546	2,755	2,582	16,331
Korisnici (B)	93	282	1,602	2,614	2,585	2,288	2,045	11,509
Odnos B/A	72%	67%	56%	65%	73%	83%	79%	70%

Izvor: MRSZ 2009.

Ukupni troškovi za šemu ratnih invalida u 2008. iznosili su 17,88 miliona evra, što u poređenju sa 9,17 miliona iz 2007. godine ukazuje na veoma veliki porast od 95 procenta. Ako se nastavi sa ovakvim visokim troškovima, šema će se u budućnosti suočiti sa značajnim finansijskim izazovima.

Tabela 15. Troškovi šeme za ratne invalide, 2007–08

Godina	2007	2008
Troškovi (u milionima evra)	9.17	17.88
Korisnici	9,486	11,509
Prosečna naknada po osobi (€/mesečno)	80.56	129.46
Troškovi (%/BDP)	0.3	0.5

Izvor: MRSZ 2009.

2.3 Sistem zdravstvene nege

2.3.1 Sistem javne zdravstvene nege na Kosovu

Osnovni zakonski propis je Zakon o zdravstvu (2004/04), koji definiše sistem zdravstvene nege, aktivnosti centara za zdravstvenu negu i finansiranje zdravstvene nege. Svi građani Kosova imaju pravo na zdravstvenu negu na osnovu načela: jednakosti, kvaliteta, integriteta i odgovornosti, inkluzije i nediskriminacije, održivog finansiranja, efikasnog finansiranja i sufinansiranja.

Usluge koje pružaju institucije za zdravstvenu negu obuhvataju:

- preventivnu zdravstvenu negu,
- reproduktivnu zdravstvenu negu,
- zdravstvenu negu za pacijente sa specifičnim bolestima,
- rehabilitaciju, i
- hospitalizaciju

Ministarstvo zdravlja (MZ) je vodeća agencija u stvaranju i sprovođenju zdravstvene politike. „Strategija zdravstvenog sektora 2010–14.” postavlja sledećih pet strateških ciljeva:

- 1) celokupno smanjenje oboljenja i smrtnosti stanovništva;
- 2) poboljšano upravljanje postojećim resursima, kapacitetima i kvalitetom usluga;
- 3) operacionalizacija i obezbeđivanje zdravstvenog sistema sa modernom infrastrukturom;
- 4) razvijanje i primena zdravstvenog informativnog sistema;
- 5) uspostavljanje mehanizma održivog finansiranja zdravstvene nege.

Opštine su odgovorne za pružanje primarne zdravstvene zaštite i nadgledanje zdravstvenog stanja stanovnika. Glavni pružaoci primarne zdravstvene nege su sledeći: centri za porodičnu medicinu, ambulate, centri za pružanje hitne pomoći, apoteke i rehabilitacioni centri.

Primarna zdravstvena nega se sastoji od sledećih usluga:

- prevencija, lečenje, oporavak i rehabilitacija povezana sa bolestima i povredama;
- zdravstvena edukacija i vakcinacija;
- početno utvrđivanje dijagnoze i primarna zdravstvena nega, uključujući i manje operacije;
- promocija oralne i zubne higijene;
- mentalna zdravstvena nega u institucijama smeštenim u opštinama;
- rehabilitacija u zajednici;
- snabdevanje čistom vodom i hranom.

Institucije koje pružaju sekundarnu zdravstvenu negu obuhvataju: bolnice, centre za dijagnostiku i lečenje, centre za oralnu i zubnu medicinu, mentalne zdravstvene centre, centre za integraciju u zajednici i specijalne rehabilitacione centre.

Sekundarne zdravstvene institucije pružaju sledeće usluge:

- ambulantne zdravstvene usluge kao što su: dijagnostika, lečenje i rehabilitacione usluge;
- bolničke zdravstvene usluge kao i dijagnostika, lečenje i rehabilitacione usluge;
- zdravstvena edukacija pacijenata;
- stručna podrška sistemu primarne zdravstvene nege.

Institucije tercijarne zdravstvene zaštite pružaju specijalizovane usluge i sprovode druge aktivnosti, uključujući i medicinsko univerzitetsko obrazovanje, istraživanje i naučne aktivnosti i post-univerzitetsko obrazovanje i obučavanje. Univerzitetska bolnica u Prištini je trenutno jedina institucija tercijarne zdravstvene zaštite na Kosovu.

2.3.2 Zdravstveni izdaci

Kao što je naznačeno u tabeli 16, ukupni izdaci za zdravstvo iznosili su 150,2 miliona evra – ili 6,6 procenta BDP – u 2006. Od ovog iznosa, privatni izdaci iz džepova građana su predstavljali 48,5 procenata ukupnih izdataka.

Tabela 16. Zdravstveni izdaci, 2006.

Pokazatelji	€ (u milionima)	Udeo	% BDP
Ukupni zdravstveni izdaci	150.2	100.0%	6.6%
Javni izdaci	71.8	47.8%	3.2%
Privatni (iz džepova građana) izdaci	72.8	48.5%	3.2%
Pomoć donatora	5.6	3.7%	0.2%

Izvor: Svetska banka 2008.

Zdravstvene usluge se pružaju besplatno u javnim institucijama za određene grupe predviđene zakonom, uključujući i decu do 15 godina starosti, učenike, osobe starije od 65 godina, osobe sa invaliditetom i korisnike socijalne pomoći.

Međutim, u nekim situacijama pacijenti moraju platiti usluge iz svog džepa. U zdravstvenim centrima na Kosovu postoje zvanične tarife, kao što je i prikazano u tabeli 17.

Tabela 17. Tarifa za medicinske usluge

Usluge/plaćanja	Naknada	Zdravstveni centri
Zdravstveni pregled	€2	Centri porodične medicine
EHO	€5	Regionalne bolnice
EHO	€10	Univerzitetsko bolnički centar Priština
Dijagnostičko ispitivanje	€50	Univerzitetsko bolnički centar Priština

Izvor: MZ 2009.

Pacijenti moraju da plate privatnim pružaocima medicinskih i zdravstvenih usluga. SMŽS iz 2000. godine je otkrila da je prosečni zdravstveni izdatak kod privatnih pružaoca usluga 1,6 puta veći nego kod javnih pružaoca. Šta više, ako zdravstveni centri nemaju u zalihama određene lekove, pacijenti ih moraju nabaviti u privatnim apotekama.

Pored toga, postoji praksa neformalnog plaćanja doktorima i ostalom medicinskom osoblju. U istraživanju iz 2003. otprilike 53 procenta Albanaca na Kosovu je odgovorilo da su neformalno platili zdravstvene usluge.

Prema IKB 2005/2006, udeo zdravstvenih izdataka u ukupnoj porodičnoj potrošnji se kreće od 4,3 do 8,9 procenta, zavisno od nivoa prihoda. Visoki udeo privatnih plaćanja za zdravstvene usluge opterećuje kućne budžete, pogotovo ona domaćinstva sa niskim prihodima. Zbog toga postoji jasna potreba za uvođenjem mehanizma udruživanja rizika kroz zdravstveno osiguranje.

2.3.3 Debata o uvođenju zdravstvenog osiguranja

Reforma mehanizma finansiranja zdravstvene zaštite je jedan od prioriteta zdravstvene politike na Kosovu. Postoji urgentna potreba za uspostavljanje sistema socijalnog i zdravstvenog osiguranja na Kosovu.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti (2004/04) navodi da građani Kosova moraju imati zdravstveno osiguranje preko javnih ili privatnih šema zdravstvenog osiguranja. Međutim, trenutno ne postoji sistem zdravstvenog osiguranja na Kosovu. Jedan od glavnih razloga za to su poteškoće u obezbeđivanju osnova održivog uplaćivanja doprinosa za zdravstveno osiguranje. Nedostatak ljudskih resursa i slabi institucionalni kapaciteti predstavljaju dodatne prepreke.

Zakon o sistemu zdravstvenog osiguranja usvojen je 2007. Ovaj zakon je imao nameru da obezbedi finansiranje zdravstvenog osiguranja uglavnom iz poreza na prihod. Međutim, dalje analize su otkrile da će prihodi biti nedovoljni za zdravstveno osiguranje i zakon je vraćen na dalju raspravu. Strategija za zdravstveni sektor 2010–14, navodi da bi Ministarstvo zdravlja trebalo preduzeti propratne mere. Strategija predviđa da bi novi zakon o socijalnom i zdravstvenom osiguranju trebao da se proglasi do septembra 2009. i da bi sprovođenje istog trebalo da počne 2013. godine.

Svetska banka je u svojoj studiji o reformi finansiranja zdravstva na Kosovu (2008. godina), procenila mogući ekonomski i finansijski uticaj uvođenja socijalnog i zdravstvenog osiguranja. Tabela 18 rezimira ključne rezultate:

- Na osnovu podataka o broju zaposlenih i platama po sektorima, ukupna vrednost plata je procenjena na 1,1 milijardu evra.
- Da bi se dobila realna procena, stopa naplate doprinosa je pretpostavljena da bude 100 procenta u javnom sektoru, 50 procenta u (ne-poljoprivrednom) privatnom sektoru i 20 procenta u poljoprivrednom sektoru.
- Uzimajući kao pretpostavku jedinstvenu stopu doprinosa od 10 procenta⁵ (ovo je manje nego u Makedoniji, Srbiji i Turskoj, ali više nego u Albaniji), i uzimajući u obzir izbegavanje plaćanja doprinosa u privatnom i poljoprivrednom sektoru, priliv od doprinosa u fond zdravstvenog osiguranja je procenjen na 62,2 miliona evra.

**Tabela 18. Procenjeni doprinosi za zdravstveno osiguranje
(na osnovu podataka iz 2005.)**

Sektor	Javni	Privatni	Poljoprivredni	Ukupno
Ukupno zaposlenih	90.313	249.985	67.915	408.213
Udeo radnika (%)	22%	61%	17%	100%
Prosečna plata (€/godišnje)	1.800	3.600	720	
Ukupno plata (u milionima evra)	162,6	899,9	48,9	1.111,4
Stopa doprinosa	10%	10%	10%	
Očekivani doprinosi (u milionima evra)	16,3	90,0	4,9	
Stopa naplate	100%	50%	20%	166,7
Stvarni doprinosi (u milionima evra)	16,3	45,0	1,0	62,2

Izvor: Svetska banka 2008.

Kao rezultat uvođenja socijalnog i zdravstvenog osiguranja, procenjuje se da bi se iskorišćenost zdravstvenih usluga verovatno povećala za 10 procenta. Uzimajući u obzir ovo povećavanje izdataka za zdravstvo, procenjeni doprinosi za zdravstvo bi pokrili oko 40 procenta ukupnih zdravstvenih izdataka.

2.4 Ostale beneficije socijalne zaštite

Trenutno Kosovo nema pun opseg šema socijalne zaštite. Na primer, osim šeme socijalnog zdravstvenog osiguranja, ne postoji šema osiguranja nezaposlenih lica, šema porodijskog osiguranja ili šema porodičnog osiguranja za decu. Međutim, za zaposlena lica obezbeđene su neke od ovih beneficija unutar opšteg kolektivnog ugovora sa određenim budžetskim subvencijama.

⁵Alternativno, ako se smanje neformalna plaćanja medicinskom osoblju očekuje se ušteda od 12 miliona evra.

Uredba 2001/27 “o radnim odnosima” određuje uslove za nadoknadu u slučaju povlačenja.

Opšti kolektivni ugovor daje pravo na plaćeno odsustvo tokom trudnoće i staranja o detetu. U skladu sa ovim, najmanje 70 procenta zarade se mora isplaćivati radniku do šest meseci. Plate prva tri meseca isplaćuje poslodavac dok se zadnja tri meseca isplaćuju iz opšteg budžeta.

Opšti kolektivni ugovor daje pravo na gotovinsku nadoknadu u slučaju bolesti. Tokom prvog meseca bolovanja poslodavac u potpunosti nadoknađuje gubitak prihoda. Nakon prvog meseca plaćenog bolovanja, sa uverenjem medicinske komisije, zaposleni može dobijati naknadu za privremenu nesposobnost za rad, koja se finansira iz opšteg budžeta.

3 Zaključne primedbe

Ovaj izveštaj rezimira osnovne karakteristike glavnih postojećih i potencijalnih sistema socijalne zaštite na Kosovu. Nadamo se da će informacije i analize u ovom izveštaju služiti kao osnova za buduće unapređenje i razvoj sveobuhvatnog sistema socijalne zaštite u budućnosti.

Iako će takvo razvijanje politike iziskivati detaljniji tehnički rad, trebali bi da izvedemo zaključak sa opštim razmatranjima proizišlim iz analiza predstavljenih u ovom izveštaju. Ova razmatranja nemaju za cilj da pokriju sve aspekte budućeg razvoja politike socijalne zaštite.

Kao prvo, važno je da politika socijalne zaštite bude u saglasnosti sa politikama u relevantnim oblastima i da relevantne politike podstiču osposobljeno okruženje za razvoj sistema socijalne zaštite. Specifični primeri ovakve koordinacije obuhvataju: (i) politiku tržišta rada koja promovise zapošljavanje i podstiče prelazak sa neformalnog na formalno zapošljavanje; (ii) politiku za promovisanje uspešne naplate doprinosa za socijalno i zdravstveno osiguranje u saglasnosti sa zakonodavstvom; i (iii) makroekonomsku politiku koja promovise održivi ekonomski rast.

Kao drugo, presudno je obezbediti dovoljne i održive resurse za potrošačku politiku, kao što je uvođenje novih šema naknada, poboljšanje nivoa naknada i proširenje pokrivenosti stanovništva. Finansiranje postojećeg sistema socijalne zaštite se snažno oslanja na opšti budžet. U 2008. godini transferi iz opšteg budžeta u penzionu šemu i šemu socijalne pomoći su iznosili 163,4 miliona evra, što je jednako 4,51 procenata BDP. Jedan od alternativnih izvora koji nije podržan iz opšteg budžeta su doprinosi prikupljeni od ličnih dohodaka. Međutim, kao što je i primećeno u vezi sa obaveznim penzionim sistemom, Kosovo se suočava sa značajnim izazovima u vezi sa visokom nezaposlenošću, rastućom neformalnom ekonomijom i tendencijom izbegavanja plaćanja doprinosa.

Kao treće, novi razvoj ili reforma se ne mogu uspešno izvršiti sve dok ne budu podržani propratnim poboljšanjem administrativnih kapaciteta. U tom aspektu, postoji najviša potreba za izgradnjom kapaciteta radi uvećanja znanja, stručnosti i praktičnih veština rukovodećeg i administrativnog osoblja. Istovremeno, moraju se učiniti poboljšanja u organizacionoj strukturi i zapošljavanju specijalizovanog osoblja. Saradnja između relevantnih institucija i između centralnih i lokalnih kancelarija se mora ojačati.

Kao četvrto, buduća politika socijalne zaštite na Kosovu treba ispunjavati međunarodne standarde kao što je utvrđeno u relevantnim konvencijama i preporukama MOR-a, kao i u direktivama EU. Takođe bi trebalo napomenuti da ovi međunarodni standardi mogu pružiti smernice u stvaranju politike.

Kao peto, moraju se učiniti naponi kako bi se pridobilo poverenje javnosti u sistem socijalne zaštite. Konsultacije sa akterima su dovele do otkrića da je trenutni sistem socijalne zaštite nepopularan u javnosti jer se smatra stranom šemom, nametnutom od međunarodne zajednice. Do dugotrajnog rešenja se može doći samo kroz dobro obavešten i participativan dijalog. S ovim u vezi, mora se naglasiti značaj procesa kreiranja politike. Kako bi se došlo do dogovorene politike, koja je prihvatljiva za sve relevantne akttere, mora se predstaviti široki opseg politika zajedno sa procenama njihovih finansijskih uticaja. Iako nijedan penzioni sistem ne može biti u potpunosti otporan na politički uticaj, upravljanje politikom penzione reforme se može poboljšati kroz transparentan, dobro obavešten i participativan proces kreiranja politike.

Aneks A

U svrhu reference, ovaj aneks predstavlja iskustvo Albanije u razvoju i upravljanju sistemima socijalnog i zdravstvenog osiguranja.

A.1 Sistem socijalnog osiguranja u Albaniji

Trenutni albanski sistem socijalnog osiguranja je uspostavljen Zakonom o socijalnom osiguranju u Albaniji (7703/1993). Istorijski gledano, prvi zakon koji se bavio socijalnom zaštitom je proglašen 1927. Sveobuhvatniji zakon o socijalnom osiguranju, koji je pokrивao radnike u javnom sektoru i odvojeno radnike zaposlene u poljoprivrednim zadrugama je izrađen 1947. Novi zakon o socijalnom osiguranju je usvojen 1966. ali nije bio sproveden u potpunosti.

Trenutni sistem socijalnog osiguranja u Albaniji sastoji se od četiri šeme: (i) obavezno socijalno osiguranje, (ii) dobrovoljno socijalno osiguranje, (iii) dobrovoljno socijalno osiguranje i (iv) specijalno državno osiguranje.

Obavezno socijalno osiguranje je neprofitabilno i zasnovano je na načelo doprinosa, individualne odgovornosti za rizik, međugeneracijske solidarnosti i socijalne podrške.

Sistem socijalnog osiguranja pokriva sledeće beneficije:

- Za zaposlene: porodiljsko odsustvo, bolovanje, povrede na radu i profesionalna oboljenja, starost, invaliditet, preživljavanje i nezaposlenost.
- Za poslodavce i samozaposlene: porodiljsko odsustvo, invaliditet, starost i preživljavanje.

Fond socijalnog osiguranja se finansira doprinosima poslodavaca, zaposlenih i samozaposlenih osoba što čini 80 procenata budžeta Zavoda za socijalno osiguranje (ZSO) i transferima iz državnog budžeta koji iznose do 20 procenata ukupnog godišnjeg budžeta ZSO. Ukupna stopa doprinosa je 24,5 procenata od kojih 15 procenata plaća poslodavac a 9,5 procenata zaposleni.

Starosna granica za penzionisanje je 65 godina za muškarce i 60 godina za žene, sa 35 godina radnog staža. Iznos penzije je obračun osnovne penzije plus 1 procenat procenjene prosečne plate zarađene tokom radnog veka po godini staža. Maksimalna penzija je utvrđena na duplo veći iznos osnovne penzije ili 75 procenata prosečne neto plate za bilo koje tri uzastopne godine u zadnjih 10 godina rada, koja god je manja.

U Albaniji se primenjuju odvojeni sistemi za urbano i ruralno stanovništvo. To je zbog toga što se njihovi kapaciteti za uplaćivanje doprinosa znatno razlikuju. Dok su doprinosi zaposlenih u urbanim sredinama 13 puta veći od onih koje uplaćuju poljoprivrednici, odnos naknada je otprilike 2 prema 1. Ruralni radnici/poljoprivrednici plaćaju fiksni iznos doprinosa koji određuje Savet ministara, jedan iznos za poljoprivrednike iz ravničarskih predela i niži iznos za poljoprivrednike iz brdskih predela. Stopa zavisnosti je veoma velika, 60 korisnika na 100 osoba koje uplaćuju doprinose.

Sistemom socijalnog osiguranja upravlja Zavod za socijalno osiguranje (ZSO). ZSO je autonomna institucija pod nadležnošću Ministarstva finansija. Upravni odbor ZSO se sastoji od šest predstavnika iz relevantnih ministarstava, tri predstavnika organizacija poslodavaca i tri predstavnika radničkih sindikata. ZSO se sastoji od 36 regionalnih i okružnih kancelarija koje rade širom zemlje. Pored upravljanja javnim penzionim fondom, ZSO je odgovoran za naplatu doprinosa u ruralnim oblastima. Svako ruralno domaćinstvo koje poseduje zemlju je dužno da plati doprinose za socijalno osiguranje za sve radno sposobne članove (18 godina i starije) kako bi mogli da primaju penzije.

Glavni problemi albanskog penzionog sistema su rezimirani na sledeći način:

- neadekvatna pokrivenost starijih osoba u budućnosti kao rezultat trenutno malog broja osoba koje uplaćuju doprinose;
- opadanje iznosa penzije zbog indeksacije maksimalne penzije i slabljenja nacionalne valute u odnosu na evro;
- neprijavlivanje doprinosa; i
- visoke subvencije za ruralne radnike i penzionere.

Nekoliko privatnih penzionih fondova takođe radi u zemlji, koji pružaju penziono osiguranje ograničenom broju ljudi.

A.2 Sistem zdravstvenog osiguranja u Albaniji

Albanski sistem zdravstvenog osiguranja je uspostavljen Zakonom o zdravstvenom osiguranju u Albaniji (7870/1994). Ovaj zakon je nedavno izmenjen. Šemom zdravstvenog osiguranja upravlja Zavod za zdravstveno osiguranje (ZZO) koja je polu-autonomna javna institucija. Predsedavajući Upravnog odbora je ministar zdravlja.

ZZO ima 12 regionalnih kancelarija i 22 agencije. ZZO zapošljava 580 radnika, od kojih je 130 raspoređeno u sedištu Zavoda u Tirani. Primarnu zdravstvenu negu pruža 413 zdravstvenih centara sa 9.359 radnika. Sekundarnu zdravstvenu negu pruža 39 bolnica sa 11.808 aktivnih radnika, uključujući i Univerzitetsko-bolnički centar u Tirani sa 2.600 zaposlenih. Pored osiguranih radnika, šema zdravstvenog osiguranja pokriva i decu do 15 godina starosti, penzionere i osobe sa invaliditetom. Samozaposleni i poljoprivrednici mogu postati dobrovoljno osigurani članovi ZZO šeme.

ZZO se finansira doprinosima osiguranika i iz državnog budžeta. Stopa doprinosa je 3,4 procenta bruto plate koji se jednako deli na poslodavca i zaposlenog. Budžet ZZO je u 2008. godini iznosio 24,2 milijardi leka (186 miliona evra). Ukupni doprinosi su 2008. godine dostigli 6,3 milijardi leka (48,5 miliona evra) ili 25 procenta celokupnih izdataka. Naplatu doprinosa za zdravstveno i socijalno osiguranje u urbanim oblastima sprovodi opšte poresko odeljenje, dok je u ruralnim oblastima to zadatak Zavoda za socijalno osiguranje.

ZZO takođe upravlja i šemom naknade sredstava za kupovinu lekova, koja pokriva ugrožene grupe kao što su penzioneri, osobe sa invaliditetom, veterani, trudnice, deca i osigurane osobe. Stopa naknade sredstava varira od 50 do 100 procenta cene leka. ZZO redovno ažurira listu neophodnih lekova koja se u 2009. sastojala od oko 400 lekova. Naknada se vrši preko mreže od 700 apoteka širom zemlje koje imaju ugovor sa ZZO. Šema naknade sredstava za kupovinu lekova ima fond od 4,7 milijardi leka (36 miliona evra).

Ključni izazovi sa kojima se susreće albanski zdravstveni sistem su: uvećavanje finansijskih resursa koji se dodeljuju zdravstvenom sistemu, poboljšavanje zdravstvenih usluga i upravljanja bolnicama, smanjenje korupcije i utvrđivanje realnih troškova zdravstvenih usluga.

Aneks B

B.1 Bibliografija

- SNSK, 2006, „Neformalna ekonomija na Kosovu: Koja je uloga sindikata?
Evropska komisija, 2008, „Kosovo (prema Rezoluciji SB UN 1244/99) Izveštaj o napretku“.
Generalni direktorat Evropske komisije za zapošljavanje, socijalne poslove i ravnopravne mogućnosti, E2, 2008, „Socijalna zaštita i socijalno uključivanje na Kosovu (prema Rezoluciji SB UN 1244)“, rukopis završen oktobra 2008. godine.
ILO, 2009, „(Administracija i upravljanje socijalnom zaštitom u Albaniji)“.
Statistički zavod Kosova, 2008, „Statistike o tržištu rada, 2008“.
Statistički zavod Kosova, 2008, „Kosovo u brojkama“.
Evropska fondacija za obuku, 2009, „Kosovo plan zemlje 2009“.
MRSZ, različite godine, godišnji izveštaj.
MRSZ, 2008, Rezime pravnih akata MRSZ-a.
MZ, 2009, Strategija zdravstvenog sektora od 2010–2014.
UNICEF, 2004, „Dečiji rad na Kosovu: Studija o radno angažovanoj deci“.
Svetska banka, 2006, „Pregled socijalne zaštite u Albaniji“.
Svetska banka, 2007, „Reforma penzionog sistema na Kosovu: dostignuća i lekcije“.
Svetska banka, 2008, „Studija o reformi finansiranja zdravstva“.
- Frašeri, K., 2008, „Istorija Kosova“.
Malkolm, N., 1998, Kosovo: Kratka istorija, Štampa Univerziteta Nju Jork.
Vikers, M., 1998, Između Srba i Albanaca: istorija Kosova, Štampa Univerziteta Kolumbija.
Vikers, M., 1999, Albanci: Moderna istorija, London: I.B. Tauris.

Odabrane internet strane:

- <http://www.unkt.org/>
<http://data.euro.who.int/hfad/>
http://www.gazetazyrtare.com/e-gov/index.php?option=com_content&task=view&id=344&Itemid=75
<http://www.ks-gov.net/portal/eng.htm>
<http://www.ks.undp.org/>
<http://www.delprn.ec.europa.eu/?cid=2,110>
<http://www.eulex-kosovo.eu/>
<http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,122>
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/KOSOVOEXTN/0,,contentMDK:20629286~menuPK:297777~pagePK:141137~piPK:141127~the-SitePK:297770,00.html#econ>
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/KOSOVOEXTN/0,,contentMDK:21761678~menuPK:297775~pagePK:64027988~piPK:64027986~the-SitePK:297770,00.html>
<http://www.ks-gov.net/ESK/>
http://www.masht-gov.net/advCms/documents/Arsimi_publik_parauniversitar_2008-09.pdf
<http://www.unfpakos.org/demographicProfile.htm>
http://www.ks-gov.net/ESK/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=19&Itemid=8
www.mshgov-ks.org
www.trusti.org

B.2 Relevantno zakonodavstvo na Kosovu

Vrsta zakonodavstva	Broj	Naziv
UNMIK Uredba	2001/27	Uredba o osnovnom zakonu o radu na Kosovu
UNMIK Uredba	2001/35	Uredba o penzijama na Kosovu
Zakon	2002/1	Zakon o metodologiji za utvrđivanje nivoa osnovne penzije na Kosovu i utvrđivanje datuma početka za pružanje osnovne penzije
Zakon	2002/09	Zakon o inspektoratu rada na Kosovu
Zakon	2003/15	Zakon o šemi socijalne pomoći na Kosovu
Zakon	2003/23	Zakon o penzijama za osobe sa invaliditetom na Kosovu
Zakon	2004/4	Zakon o zdravstvu
Zakon	2004/32	Porodični zakon
Zakon	2005/02-L17	Zakon o socijalnim i porodičnim uslugama
Zakon	2006/02-L42	Zakon o stručnom usavršavanju i obuci
Zakon	2006/02-L76	Zakon o reproduktivnom zdravlju
Zakon	2008/03/L-017	Zakon o izmeni i dopuni Zakon o inspektoratu rada
Zakon	2008/03-L-019	Zakon o stručnom osposobljavanju, rehabilitaciji I zapošljavanju osoba sa invaliditetom
Zakon	2008/03-L-022	Zakon o materijalnoj podršci za porodice sa decom sa stalnim invaliditetom
Zakon	2008/03-L-060	Zakon o nacionalnim kvalifikacijama
Zakon	2008/03-L-068	Zakon o obrazovanju u opštinama
Zakon	2008/03/L-084	Izmena i dopuna Uredbe UNMIK-a 2005 /20 Izmena i dopuna Uredbe UNMIK-a 2001/35 o penzijama na Kosovu
Zakon	2008/03-L100	Zakon o penzijama za članove Kosovskog zaštitnog korpusa
Zakon	2008/03-L-110	Zakon o prekidu trudnoće

B.3 Relevantne konvencije ILO-a

Konvencija o socijalnoj zaštiti (milenijumski standardi)	C102
Konvencija o ravnopravnom tretmanu (socijalna zaštita)	C118
Konvencija o invalidskim, starosnim i beneficijama za preživjele članove	C128
Konvencija o diskriminaciji (zapošljavanje i zanimanje)	C111, R111
Konvencija o minimalnoj starosnoj granici	C138, R146
Konvencija o najgorim oblicima dečijeg rada	C182, R190
Konvencija o zaštiti materinstva	C103, R95, C183, R191
Konvencija o zaposlenima sa porodičnim obavezama	C156, R165
Konvencija o inspekciji rada	C81
Konvencija o bezbednosti zanimanja i zdravlju	C155

B.4 Intervjuisane osobe

Basri Ibrahim	Odeljenje penzione administracije (MRSZ)
Muharem Aziri	Odeljenje penzione administracije
Isuf Ajeti	Odeljenje penzione administracije
Muhamet Gjocaj	Odeljenje za socijalnu zaštitu MRSZ
Bajram Keljmendi	Odeljenje za socijalnu zaštitu
Defrim Rifaj	Odeljenje za rad i zapošljavanja u MRSZ-u
Fadilj Racaj	Odeljenje za rad i zapošljavanja
Skender Gaši	Agencija za inspektorat rada na Kosovu
Agim Milaku	Agencija za inspektorat rada
Hadži Kamberi	Ministarstvo zdravlja
Arsim Čafdarbaša	Ministarstvo zdravlja
Baškim Belaća	Odeljenje za socijalnu statistiku u SZK-u
Iljir Beriša	Odeljenje za ekonomsku statistiku u SZK-u
Agron Krasnići	Kosovski fond za penzije i štednje
Fljamur Keća	Ekonomska komora Kosova
Hadži Arifi	Predsednik SNSK-a
Džafer Džaferi	Zamenik predsednika SNSK-a
Hasan Abazi	Konfederacija nezavisnih sindikata
Bajram Caka	ISKSH Albanija
Alfred Topi	Nacionalni koordinator ILO-a u Albaniji
Ljindita Boštrakaj	Program menadžer ILO IPEC na Kosovu
Eljiza Tana	Asistent programa ILO IPEC na Kosovu
Fatmir Burjani	Konsultant ILO IPEC za aktivnosti sa organizacijama poslo davaca